

Olga Vuori

LAPSEN TAPAAMISSOPIMUS
TIETOPAKETTI HUOLTAJILLE

Liiketalouden koulutusohjelma
Yritysjuridiikan suuntautumisvaihtoehto
2016

LAPSEN TAPAAMISSOPIMUS. TIETOPAKETTI HUOLTAJILLE

Vuori, Olga
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Lokakuu 2016
Ohjaaja: Lehtonen, Suvi
Sivumäärä: 46

Asiasanat: lapsiperheet, lapsen huolto, tapaamiset, tapaamisoikeus

Opinnäytetyössä tutkittiin lapsen tapaamissopimusta. Tarkoituksena oli tutkia, mitkä ovat tapaamissopimuksen vahvistamismuodot, mitä seuraa sopimuksen rikkomisesta sekä missä tapauksissa tapaamissopimusta voidaan muuttaa. Lisäksi opinnäytetyössä selvitettiin osapuolten kustannustasoa tapaamissopimuksen muutostilanteessa. Työn tarkoituksena oli toimia mahdollisimman kattavana tietopakettina eroaville tai jo aikaisemmin eronneille vanhemmille sekä muille asiasta kiinnostuneille. Työssä haluttiin tuoda esille ajatus, että erotilanteessa vanhempien on ajateltava ennen kaikkea lapsen etua ja toimittava sen mukaan.

Opinnäytetyössä sovellettiin lainopillista eli oikeusdogmaattista tutkimusmenetelmää. Lapsen tapaamisoikeutta selvitettiin voimassa olevista oikeuslähteistä. Työn lähdeaineisto koostui lainsäädännöstä ja oikeuskirjallisuudesta. Lisäksi opinnäytetyöhön otettiin mukaan muutama oikeustapaus havainnollistamaan olemassa olevaa lakia.

Tilanteissa, joissa lapsi asuu ja kasvaa vain toisen vanhemman kanssa, esimerkiksi avioeron jälkeen, vanhempien on sovittava lapsen tapaamisoikeudesta. Tapaamisoikeus vahvistetaan tapaamissopimuksessa, jossa vanhemmat sopivat tapaamisoikeuden ajankohdasta, laajuudesta sekä käytännön järjestelyistä. Käsitteet huoltajuus, lapsen asuminen ja lapsen tapaamisoikeus on pidettävä erillään toisistaan.

Lapsella on lakisäateinen oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona hän ei asu. Erotilanteessa vanhemmat sopivat asiasta keskenään ja sosiaalitoimi vahvistaa tapaamissopimuksen. Riittäisessä tapauksessa tuomioistuimien määrää tapaamisoikeudesta ja sen ehdoista.

Viime vuosina perherakenteet sekä käsitykset perheestä ja lapsen asemasta ovat muuttuneet. Oikeusministeriö valmistelee tarvittavat lakiehdotukset ja arvioi, miltä osin lapsen tapaamisoikeutta koskevaa lainsäädäntöä pitää muuttaa.

THE RIGHT OF ACCESS: USEFUL INFORMATION FOR PARENTS AND OTHER PERSONS WHO HAVE CUSTODY OF A CHILD

Vuori, Olga
Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Business
October 2016
Supervisor: Lehtonen, Suvi
Number of pages: 46

Keywords: families with children, custody of a child, meetings, visiting rights

The purpose of this thesis was to study the concept of an agreement between the parents on right of access; the different ways an agreement may be confirmed, the consequences of violating an agreement, and possible situations in which an agreement may be amended. Furthermore, the estimate of cost for both parties of amending an agreement or a court decision on right of access was investigated. The aim of this thesis was to provide as thorough as possible an information kit for divorcing or already divorced parents and other people interested in the subject matter. It was also noted in this thesis that during a divorce process, the parents need to think about and act in accordance with the best interests of the child.

The doctrinal research method was used in this thesis. The details about the right of access of a child were investigated by looking into current sources of legal authority. The source material included law texts and legislation, and a few actual judicial cases were also introduced as a means of illustrating the current legislation.

In situations in which a child resides and grows up with only one of his or her parents, for example, after a divorce, the parents must agree upon the right of access. An agreement between the parents on child custody and right of access, including details about the schedule and practical issues concerning the meetings between the child and the parent with whom he or she does not reside, is confirmed. In all matters, the terms child custody, child residency, and right of access must be separated from one another.

Every child has the right to maintain contact and meet with the parent with whom he or she does not reside. In the case of divorce, the parents agree upon the matter and the agreement is then confirmed by the social welfare board. If the parents cannot reach a mutual agreement, a court must decide on right of access and its detailed conditions.

In recent years, family structures as well as notions about families and the status of a child have changed. The Ministry of Justice will prepare the needed legislative bills and evaluate which parts of the legislation concerning right of access must be changed.

SISÄLLYS

LYHENNE- JA KÄSITELUETTELO	5
1 JOHDANTO.....	7
1.1 Opinnäytetyön ongelma ja teoreettinen viitekehys.....	8
1.2 Työssä käytettävät menetelmät.....	9
2 SUOMEN PERHETILANNEKATSAUS.....	11
3 LAPSEN HUOLTO, ASUMINEN JA TAPAAMISOIKEUS.....	12
3.1 Lapsen huolto.....	12
3.2 Lapsen asuminen.....	14
3.3 Lapsen tapaamisoikeus	16
3.3.1 Tapaamisoikeuden järjestelyt.....	17
3.3.2 Tapaamisjärjestelyjen muuttaminen.....	20
3.4 Vahvistamaton tapaamisoikeus.....	21
4 TAPAAMISSOPIMUKSEN VAHVISTAMINEN	22
4.1 Tapaamissopimuksen vahvistamismuodot.....	22
4.2 Sopimuksen vahvistaminen sosiaalitoimessa	22
4.3 Sopimuksen vahvistaminen tuomioistuimessa	24
4.3.1 Lapsen kuuleminen.....	25
4.3.2 Sosiaalilautakunnan olosuhdeselvitys	27
4.3.3 Väliaikais määräys.....	27
4.4 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu.....	28
5 TAPAAMISSOPIMUKSEN MUUTTAMINEN, RIKKOMINEN JA TÄYTÄNTÖÖNPANO.....	29
5.1 Tapaamissopimuksen muuttaminen.....	29
5.2 Tapaamissopimuksen rikkominen ja täytäntöönpano.....	30
5.2.1 Täytäntöönpanosovittelu	31
5.2.2 Täytäntöönpanokeinot	32
6 TAPAAMISOIKEUDEN KUSTANNUKSET OSAPUOLILLE.....	33
6.1 Tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuvat kustannukset.....	33
6.2 Sosiaalitoimen sopimuspalvelun kustannukset.....	35
6.3 Oikeudenkäyntikustannukset	35
6.4 Sovittelun kustannukset	38
7 LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMISOIKEUTTA KOSKEVAN LAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTUMINEN	38
8 YHTEENVETO JA POHDINTA	41
9 LOPPUTULOKSEN ARVIOINTI.....	43
LÄHTEET.....	45

LYHENNE- JA KÄSITELUETTELO

Edunvalvoja	Alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa
Edunvalvonta	Edunvalvonnan tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan
Elatuslaki	Laki lapsen elatuksesta (704/1975)
Etävanhempi	Lasten huoltaja, jonka luona lapset eivät pääsääntöisesti asu
Follo	Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa. Suomessa Follo-malli vakinaistettiin kaikkiin tuomioistuimiin vuonna 2014
HE	Hallituksen esitys
Huoltajat	Lapsen vanhemmat tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Huoltajalla on oikeus saada tietoa lasta koskevista asioista eri viranomaisilta ja huoltaja myös edustaa lasta lapsen henkilöä koskevassa asiassa.
Huoltolaki; HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
KKO	Korkein oikeus
Lapsen huolto	Lapsen henkilökohtainen hoitaminen, jolla turvataan lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä hyvä hoito ja kasvatus. Lisäksi sillä turvataan lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito.
Lapsen valvottu vaihto	Valvotuissa vaihdoissa valvoja huolehtii, että lapsi siirtyy vanhemmalta toiselle
Lähivanhempi	Vanhempi, jonka osoitteessa lapsi asuu
Tapaamissopimus	Lapsen vanhempien välinen sopimus, jossa sovitaan, miten lapsi tapaa etävanhempaansa

Tuettu tapaaminen	Tuetuissa tapaamisissa valvoja on käytettävissä tapaamisen ajan
Valvottu tapaaminen	Valvotuissa tapaamisissa valvoja on tapaamisen ajan näkö- ja kuuloyhteydessä lapseen ja vanhempaan
Vuoroasuminen	Vuoroasuminen tarkoittaa sitä, että lapsi asuu puolet tai lähes puolet ajastaan vuorotellen vanhempiensa luona
Yksinhuoltajuus	Tapaukset, jolloin vain toinen vanhemmista on lapsen huoltaja. Yksinhuoltaja voi tehdä lasta koskevat päätökset yksin.

1 JOHDANTO

Tilastokeskuksen väestönmuutostietojen mukaan vuonna 2015 solmittiin 24 708 avioliittoa. Avioerojen määrä on pysynyt samalla tasolla jo pitkään, ja vuonna 2015 avioeroon päättyi 13 939 avioliittoa, mikä oli enemmän kuin edellisenä vuonna. Avioeronneisuus on pysynyt samalla tasolla jo yli 20 vuotta. (Tilastokeskus 2016.) Osa näistä perheistä on lapsiperheitä. Vanhempien, joilla on yhteisiä lapsia, on erotilanteessa sovittava neljästä tärkeästä asiasta: lapsen huoltajuudesta, asumisesta ja tapaamisoikeuksista sekä mahdollisista elatusmaksuista. Näitä säätelevät pääasiassa laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983), laki lapsen elatuksesta (704/1975) ja elatustukilaki (580/2008).

Silloin, kun vanhemmat ovat yhdessä lapsen huoltajia mutta eivät asu yhdessä, on ratkaistava, kumman vanhemman luona lapsi asuu. Tällöin tulee myös ratkaista, miten lapsi tapaa etävanhempaansa. Lain mukaan jokaisella lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona hän ei asu. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 2§.) Lapsen tapaamisoikeuden turvaaminen on kummankin vanhemman vastuulla. Tapaamissopimuksessa vanhemmat sopivat, miten lapsi tapaa etävanhempaansa arkipäivinä ja pyhinä ottaen huomioon lapsen ikä, koulun aikataulut, harrastukset, vanhempien kotien välinen etäisyys ja muut asiat. Jos vanhemmat eivät pääse asiassa sopimukseen, on asia vietävä käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Saattaa myös olla, että tapaamissopimus on olemassa, mutta jompikumpi vanhemmista ei noudata sopimusta tai olosuhteet ovat muuttuneet.

Käytännössä valtaosa, noin 90 %, lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevista oikeudellisista järjestelyistä hoidetaan sosiaalilautakunnan vahvistamilla sopimuksilla. Tuomioistuimeen turvaututaan harvoin, lähinnä silloin kun vanhempien välit ovat erityisen tulehtuneet. (HE 284/2010.) Lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta vahvistettiin vuonna 2015 noin 47 650 sopimusta. Näissä sopimuksissa sovittiin lapsen huollosta lähes 33 480 kertaa, tapaamisesta lähes 22 400 ja asumisesta noin 18 170 kertaa. Huoltosopimuksista 93 prosentissa sovittiin yhteishuollosta, kuudessa prosentissa yksinhuollosta äidille ja vajaassa yhdessä prosentissa yksinhuollosta isälle. (Suomen virallinen tilasto, Lapsen elatus ja huolto. THL. 2015.)

1.1 Opinnäytetyön ongelma ja teoreettinen viitekehys

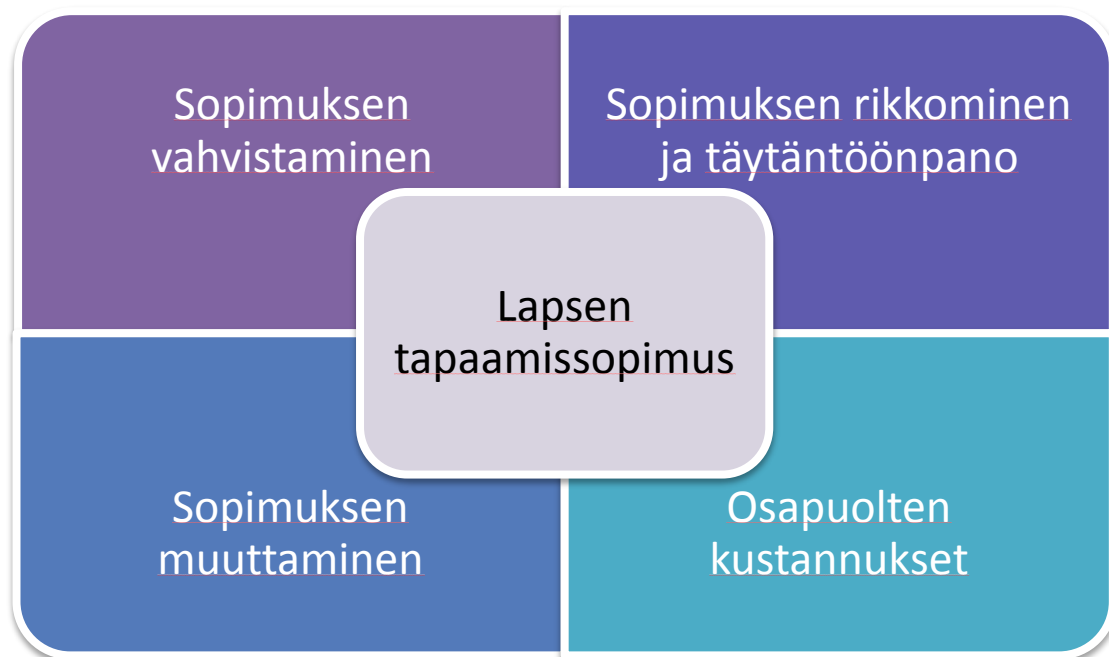
Tämän opinnäytetyön aiheena on lapsen tapaamissopimus. Tarkoituksena oli tutkia, mitkä ovat tapaamissopimuksen vahvistamismuodot, mitä seuraa sopimuksen rikkomisesta ja missä tapauksissa tapaamissopimusta voidaan muuttaa. Lisäksi opinnäytetyössä selvitetään osapuolten kustannustasoa tapaamissopimuksen muutostilanteessa.

Tällä opinnäytetyöllä pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä tarkoittaa lapsen tapaamisoikeus?
- Mitkä ovat tapaamissopimuksen vahvistamisen muodot?
- Mitä seuraa tapaamissopimuksen rikkomisesta ja miten se pannaan täytäntöön?
- Miten tapaamissopimusta voidaan muuttaa?
- Mistä muodostuvat tapaamisasian käsittelyn kustannukset osapuolille?

Opinnäytetyön aiheen valinta perustui omaan kiinnostukseeni asiaa kohtaan. Tämän työn avulla halusin sekä selkeyttää omia ajatuksiani aiheesta että auttaa eroprosessia käyviä lapsiperheitä. Työn tarkoituksena on toimia mahdollisimman kattavana tietopakettina eroaville tai jo aikaisemmin eronneille vanhemmille sekä muille asiasta kiinnostuneille. Tavoitteenani oli kerätä yksiin kansiin tiedot lapsen tapaamissopimuksesta; miten se syntyy, mitä seuraa jos sopimusta ei noudateta, miten sitä voidaan muuttaa, mitä sopiminen maksaa osapuolille ja valtiolle. Opinnäytetyöni toisena tehtävänä on kiinnittää vanhempien huomiota siihen, että erotilanteessa heidän on ajateltava ennen kaikkea lapsen etua ja toimittava sen mukaan. Uskon, että jos tärkeimmät asiat aiheesta löytyvät samasta paikasta, vanhemmat pääsevät helpommin yhteisymmärrykseen sekä osaavat miettiä tapaamisjärjestelyä lapsen edun ja tulevaisuuden kannalta.

Opinnäytetyössä selvitettävistä asioista on olemassa paljon kirjallisuutta ja muuta tietoa kirjallisessa ja sähköisessä muodossa. Pääsääntöisesti työssä on käytetty lähteenä oikeuskirjallisuutta ja lainsäädäntöä. Tärkein lähde lainsäädännössä on laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Tärkeitä lähteitä työssä ovat myös oikeuskäytäntö, lain esityöt ja aiheeseen liittyvät asiantuntijoiden kirjoitukset. Yksityiskohdaisempi tieto pohjautuu henkilökohtaisiin kokemuksiin. Teoriassa käytettäviä käsitteitä on kuvattu kuviossa 1.

Kuvio 1. Lapsen tapaamisoikeutta koskeva sopimus.

1.2 Työssä käytettävät menetelmät

Opinnäytetyössä käytetään lainopillista tutkimusmenetelmää. Tietoa työhön kerätään lainopillisesta kirjallisuudesta, lainsäädännöstä, oikeuskäytännöstä sekä lain esitöistä. Lainopin tärkeimpänä tutkimusongelmana on selvittää, mikä on voimassa oleva oikeusjärjestys, jonka mukaan pitäisi toimia kyseisessä tilanteessa. Tätä toimintaa kutsutaan myös oikeuden tulkitsemiseksi. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2010, 19–20.)

Tässä opinnäytetyössä käytetään ennen kaikkea tekstianalyysiä tutkittaessa oikeusnormia. Tarvittaessa tulkinnassa käytetään myös muita oikeuslähteitä, kuten lainvalmisteluasiakirjoja, tuomioistuinratkaisuja ynnä muuta. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2010, 25–26.) Työssä keskitytään opinnäytetyöongelmaan, jota selvitetään ja analysoidaan oikeudellisen säännösmateriaalin ja kirjallisuuden avulla.

Opinnäytetyössä käytetään sekä oikeuslähteitä, kuten lait, asetukset, säädösten valmisteluaineisto, oikeustapaukset, sekä muita lähteitä: oikeustieteellinen kirjallisuus, oppikirjat, muut virallislähteet, tilastotietokannat ja muut sähköiset lähteet. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2010, 31–32, 35, 85; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2013, 187.) Oikeuslähteitä käytetään ja tulkitaan niiden velvoittavuuden mukaan. (Husa, Mutanen

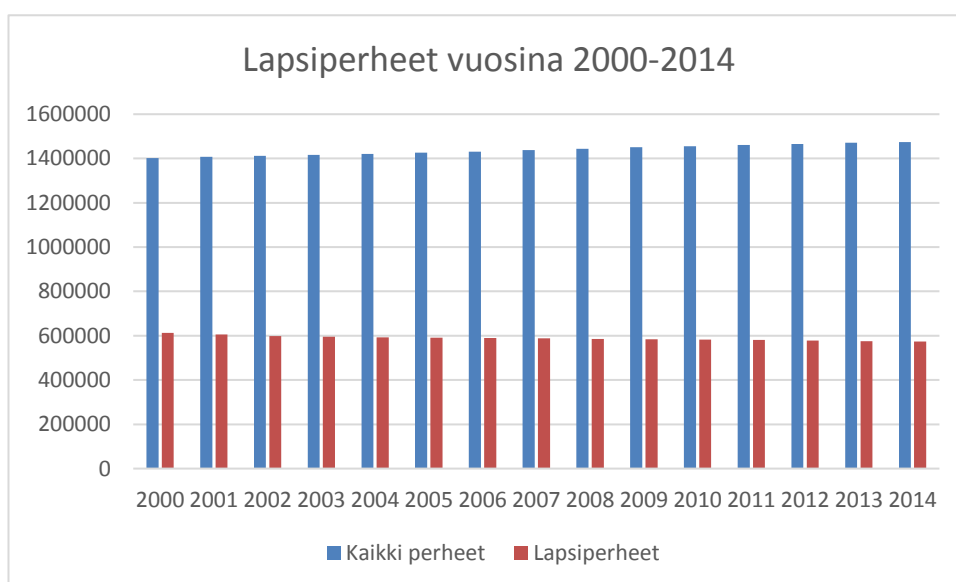
& Pohjolainen 2010, 33.) Työssä käytetään myös henkilökohtaista kokemusta aiheesta. Käytettäessä tätä lähdettä pyritään pysymään mahdollisimman objektiivisena.

Työssä käsitellään ainoastaan tapaamissopimusten järjestelyä avio- ja avoerotilanteissa ja työn ulkopuolella on jätetty esimerkiksi tilanteet ottolasten kohdalla ja huostaanoton yhteydessä tai tilanteet, joissa toinen vanhemmista asuu ulkomailla. Opin-
näytetyön toimeksiantajana on Satakunnan ammattikorkeakoulu.

2 SUOMEN PERHETILANNEKATSAUS

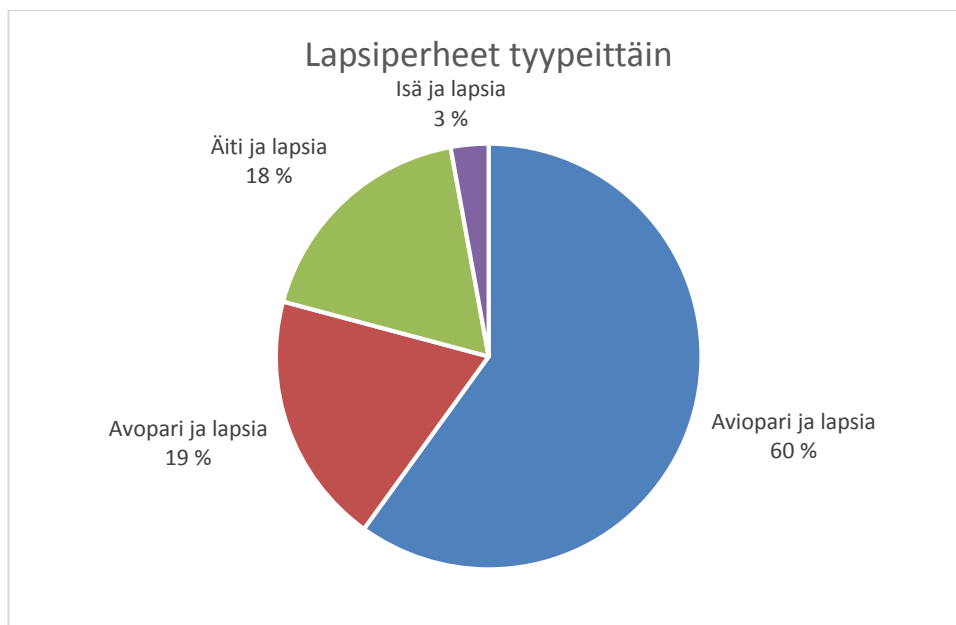
Suomen Tilastokeskus määrittelee käsitteen ”perhe” seuraavasti: perheen muodostavat yhdessä asuvat avio- tai avoliitossa olevat tai parisuhteensa rekisteröineet henkilöt ja heidän lapsensa, jompikumpi vanhemmista lapsineen sekä avio- ja avopuolisot sekä parisuhteensa rekisteröineet henkilöt, joilla ei ole lapsia. Perheisiin kuuluu 75 prosenttia koko Suomen väestöstä. Lapsiperheitä ovat perheet, joissa kotona asuu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. (Tilastokeskus 2016.)

Vuoden 2014 lopussa Suomessa oli 1 474 000 perhettä, joista lähes puolet lapsiperheitä (Kuvio 2).

Kuvio 2. Lapsiperheet Suomessa (Tilastokeskus 2016)

Lapsiperheiden joukossa on myös perheitä, joissa on vain yksi huoltaja. Samaan ryhmään kuuluvat uusperheet, joissa on vähintään yksi alaikäinen vain toisen puolison lapsi, eli aikuisilla on ollut aikaisempia liittoja tai parisuhteita, joihin on syntynyt lapsia. Tilastokeskuksen mukaan uusperheitä oli vuonna 2014 Suomessa 52 207 kappaletta, mikä oli 9,1 prosenttia kaikista lapsiperheistä, ja näissä perheissä asui noin 10 prosenttia kaikista lapsista. Uusperheistä noin 46 prosenttia on sellaisia, joissa on vain äidin lapsia, ja noin 6 prosentissa oli vain isän lapsia. (Tilastokeskus 2016.) Kuviossa 2 esitetään lapsiperheet tyypeittäin vuonna 2014.

Kuvio 2. Lapsiperheet tyypeittäin vuonna 2014 (Tilastokeskus 2016)

Tavalla tai toisella syntyy tilanteita, joissa lapsi asuu ja kasvaa vain toisen vanhemman kanssa. On arvioitu, että Suomessa noin 30 000 lasta kokee vuosittain vanhempiensa eron. Erotilanteessa vanhemmat päättävät, jääkö lapsi vanhempiensa yhteiseen huoltoon, kenen kanssa lapsi asuu, miten hän tapaa toista vanhempaansa ja miten vanhemmat jakavat elatusvastuun lapsesta. (Follo-loppuraportti 2013, 14.) Tapaamissopimuksessa vanhemmat sopivat tapaamisoikeuden ajankohdasta, laajuudesta sekä käytännön järjestelyistä täsmällisesti myöhempien erimielisyyksien ehkäisemiseksi. Tapaamissopimus tehdään kirjallisesti ja vahvistetaan lapsen asuinpaikan sosiaalilautakunnalla tai käräjäoikeudessa. (HTL 361/1983, 2, 8, 9 §§.)

3 LAPSEN HUOLTO, ASUMINEN JA TAPAAMISOIKEUS

3.1 Lapsen huolto

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta säätelevää lainsäädäntöä uusitiin vuonna 1984, jolloin tuli voimaan Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Uusi laki korosti huoltajan velvollisuuksia ja asetti lapsen edun keskeisimpään asemaan. Se mahdollisti lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen vahvistamisen

tuomioistuinmenettelyn ulkopuolella eli sosiaalilautakunnassa. Laki myös muutti eronneiden vanhempien asemaa lapsen huollossa ja antoi mahdollisuuden yhteishuoltoon. (Koulu 2014, 97.)

Uudessa laissa lapsen huollolliset oikeudet irrotettiin kokonaan hänen syntymäperästään ja vanhempien avioliitosta, sekä erotettiin selkeästi käsitteet lapsen holhous ja huolto toisistaan. Myöhemmin termi holhous korvattiin termillä edunvalvonta. HTL 3 §:n mukaan lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) 4 §:ssä säädetään, että edunvalvojina toimivat lapsen huoltajat, jollei laissa toisin säädetä tai tuomioistuin erikseen toisin määrää. Käytännössä lapsen edunvalvonta ja huolto ovat useimmiten samoissa käsissä, lapsen vanhemmilla, ja muihin ratkaisuihin päädytään vain harvoissa tapauksissa esimerkiksi, jos huoltaja ei alaikäisyytensä vuoksi voi toimia edunvalvojana. (Gottberg 2010, 166–168.)

Lapsen huollolla tarkoitetaan lapsen henkilökohtaista hoitamista, jolla turvataan lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä hyvä hoito ja kasvatusta. Lisäksi sillä turvataan lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. (HTL 361/1983, 1 §.) Huoltajat vastaavat lapsen huollosta yhdessä riippumatta siitä, onko lapsi syntynyt avio- tai avoliitossa ja asuvatko vanhemmat yhdessä vai erillään. Lapsella on lain nojalla periaatteellinen oikeus saada huoltoa kummaltakin vanhemmaltaan. (HTL 361/1983, 5 §; Gottberg 2010, 168.) Käytännössä etävanhemman rooli lapsen huollossa voi olla hyvinkin suppea. Se koskee vain määräämisoikeutta lapsen juridista statusta koskevissa kysymyksissä, kuten lapsen nimeen liittyvissä asioissa tai lapselle haettavasta passista. Suurin osa lapsen arkea koskevista kysymyksistä ratkeaa lähivanhemman päätöksellä. (Koulu 2014, 98–99.)

Lapsen huolto koostuu kolmesta asiasta. Keskeisimmässä asemassa on lapsen arkipäiväinen hoito: hyvä kasvatusta, tarpeellinen valvonta ja huolenpito, myönteiset ja läheiset suhteet molempiin vanhempiin, turvallinen kasvuympäristö, koulutus sekä ymmärrys, hellyys ja turva. Toisena osana on päätöksenteko lapsen asioista. Sen pitää tukea lapsen hyvinvointia ja tasapainoista kehitystä. Esimerkkinä voi olla koulun valinta tai

osallistuminen kirkon toimintaan. Kolmantena osana lapsen huollossa on lapsen edustaminen häntä koskevissa asioissa, oikeus saada lasta koskevia tietoja sekä lapsen edustaminen erilaisissa viranomaisyhteyksissä. (Nysten 2015, 116.)

KKO 2003:7

Tuomioistuin voi antaa määräyksen, jonka mukaan huollosta erotetulla vanhemmalla on oikeus käyttää huoltajalle kuuluvaa oikeutta saada viranomaiselta lasta koskevia tietoja, mikäli sitä voidaan pitää lapsen edun mukaisena. (Ään.)

KKO:n ratkaisusta ilmenee, että oikeus saada lasta koskevia tietoja kuuluu huoltajan oikeuksiin. Pelkästään tämä seikka ei kuitenkaan vaadi sitä, että tietojensaantioikeuden mukaan pitäisi vanhemmalle antaa yhteishuoltajan asema, jollei yhteiseen huoltoon muutoin katsota olevan edellytyksiä. Pelkkä tietojensaanti ei sisällä lapsen asioita koskevaa päätäntävaltaa. Kun huollosta erotettu vanhempi ei hänelle kuuluvaa tietojensaantioikeutta käyttäessään voi esiintyä lapsen huoltajana, myös monet käytännön ongelmat ja väärinkäsitykset voidaan välttää.

Kuten aikaisemmin oli jo mainittu, lapsen huoltaja toimii myös lapsen edunvalvojana ja hallinnoi lapsen omaisuutta. Lain mukaan lapsen huolto päättyy, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai sitä ennen menee naimisiin. (HTL 361/1983, 3 §; Nysten 2015, 116.)

3.2 Lapsen asuminen

Huoltomuodosta riippumatta lapsen on virallisesti asuttava jommankumman vanhemman luona (Gottberg 2010, 175). Asuinpaikan mukaan ratkeaa lapsen oikeus erilaisiin kunnallisiin palveluihin, esimerkiksi missä kunnassa järjestetään päivähoito ja koulu- paikka, terveydenhuolto sekä muut lakisääteiset julkiset palvelut. Myös lapsilisät ja muut perhe-etuudet suoritetaan lähtökohtaisesti sille vanhemmalle, jonka luona lapsi väestörekisterijärjestelmän mukaan asuu. Avioerotapauksessa tavallisimmin huolto säilyy molemmilla vanhemmilla, mutta useimmiten eronneet ihmiset asuvat kuitenkin erillään. Silloin eron yhteydessä on otettava kantaa myös lapsen asumiseen. Lapsen

asumisesta vanhemmat voivat sopia keskenään, ja jos asumisesta ei päästä yhteisymmärrykseen, asian ratkaisee tuomioistuिन. (Nysten 2015, 127–128.)

Asumisriitaa ratkaistaessa tuomioistuिन arvioi lapsen vanhempien sopivuutta lähivanhemmaksi, eli kenen luona lapsi asuu. Tähän arviointiin vaikuttavat erilaiset seikat, kuten lapsen hyvinvointi ja tasapainoinen kehitys, vanhemman ja lapsen läheisyys, koulupaikan säilyvyys ynnä muut. Esteenä asumismääräykselle voi olla todellinen uhka lapsen kaappaamisesta ulkomaille, riski lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai pahoinpitelystä sekä muut samankaltaiset ongelmat. Asiaan voi suuresti vaikuttaa myös toisen vanhemman haluttomuus säilyttää yhteys toiseen vanhempaan tai tämän sukulaisiin, koska lähtökohtana on se, että lähivanhemman on tuettava lapsen suhdetta etävanhempaan. (Nysten 2015, 128–129.) Esimerkkinä lasten asumista koskevasta riidasta on seuraava KKO:n ratkaisu vuodelta 2003.

KKO:2003:126

Avioeroasian yhteydessä oli lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 10 §:n 2 momentin nojalla annettu lasten asumista koskeva, vanhempien sopimuksen mukainen päätös. Päätöksen muuttamisen edellytyksiä oli arvioitava lain 12 §:n nojalla.

Esimerkkitapauksessa avioeroa hakeneiden A:n ja B:n kolme lasta oli avioerohakemuksen ensimmäisessä vaiheessa puolisoiden yhteisestä hakemuksesta määrätty Helsingin kärjäoikeudessa asianosaisten yhteiseen huoltoon ja asumaan äitinsä eli A:n luona. Avioerohakemuksen toisessa vaiheessa A oli vaatinut lasten huollon uskomista yksin itselleen. Hakemukseen vastatessaan lasten isä B oli vaatinut lasten määräämistä asumaan hänen luonaan. Kärjäoikeus katsoi, että lasten olosuhteet olivat vakiintuneet ja äidin kodista oli muodostunut heille tuttu kasvuympäristö. Kärjäoikeus myös katsoi, ettei olosuhteissa tapahtunut muutosta, jonka johdosta asumisjärjestelyn muuttaminen olisi ollut perusteltua.

Isä valitti hovioikeuteen muun ohessa lasten asumisen osalta. Asiaa ratkaistaessa hovioikeus käytti apuna sosiaalilautakunnan selvitystä, josta hovioikeus oli voinut päätellä, että molemmat vanhemmat olivat hyvin kiintyneitä lapsiin ja että lapsilla oli hyvä olla kummankin seurassa. Koska lapsen edun kannalta sekä B että A olivat soveliaita

lähihuoltajiksi, hovioikeus kiinnitti tässä tasavertaisessa tilanteessa lasten etua harkitessaan huomiota seuraaviin seikkoihin; B pystyi tarjoamaan lapsille väljemmät asu-misolot kuin A ja lapsilla oli B:n luona omat huoneet. Lapsilla ei ollut harrastuksia, mutta tilanne saattoi muuttua tulevaisuudessa. Sosiaalilautakunnan selvityksessä oli todettu B:llä olevan hyvät edellytykset toiminnalliseen yhdessäoloon. B:n säännöllinen päivätyö ja vakaat ansiot antoivat hänelle mahdollisuuden tarjota lapsille harrastusmahdollisuuksia sekä olla niissä mukana. Toisaalta laajan ja toimivan tapaamisoikeuden kautta lapsilla oli mahdollisuus säilyttää läheinen yhteys A:han. Lähellä asuminen ja lasten iät tässä vaiheessa kahden vanhemman lapsen osalta takasivat sen, että lapset voisivat halutessaan myös itse liikkua kotien välillä ilman erityisjärjestelyjä. Hovioikeus päätyi siihen, että lasten edun mukainen ratkaisu oli heidän asumisensa isä B:n luona. Korkeimmassa oikeudessa hovioikeuden päätöstä ei muutettu.

Käsitteet huoltajuus ja lapsen asuminen on pidettävä erillään toisistaan. Yhteishuoltajuus säilyy, vaikka lapsi asuu vain toisen vanhempansa luona. Päätökset huoltajat tekevät edelleenkin yhdessä yksimielisesti. Jos taas lähivanhemmalla on yksinhuoltajuus, hän käyttää yksin kaikkia huoltajan oikeuksia, jotka perustuvat tuomioistuimen päätökseen tai sopimukseen lapsen huoltajuudesta. Vaikka huoltajuus olisi vain toisella vanhemmalla, lapsella on joka tapauksessa oikeus tavata toista vanhempaa. (Nysten 2015, 130–131.)

3.3 Lapsen tapaamisoikeus

HTL 2 §:ssä vahvistaa lapsen oikeuden pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona hän ei asu (361/1983), mutta ei määritä tapaamisoikeuden mallia tai laajuutta, joten asia jaa aina yksittäistapauksittain ratkaistavaksi. Ideaalitapauksessa vanhemmat sopivat asiasta keskenään ja sosiaalitoimi vahvistaa sopimuksen, mutta riitaisessa tapauksessa tuomioistuin määrää tapaamisoikeudesta ja sen ehdoista. Sopimusten vahvistamista voi pyytää myös yhteisellä hakemuksella paikalliselta käräjäoikeudelta, joka vahvistaa sen päätökseksi. (Nysten 2015, 132). Vahvistettu tapaamissopimus on täytäntöönpanokelpoinen, mutta se edellyttää selkeyttä ja yksiselitteisyyttä. Tulkin-

nanvaraiset tapaamisoikeusvahvistukset käytännössä saattavat lisätä riitaisuuksia eivätkä edistää lapsen mahdollisuuksia tavata etävanhempansa. (Gottberg 2010, 175–177.)

3.3.1 Tapaamisoikeuden järjestelyt

Tapaamisoikeuden muodot ovat muuttuneet merkittävästi uuden huoltolain myötä sekä viime vuosikymmenien sosiaalisten muutosten seurauksena. Esimerkiksi 1970-luvulla pidettiin tavanomaisena, että tapaamiset toteutettiin kerran kuukaudessa lapsen asuinpaikkakunnalla. 1980-luvulla käytettiin mallia, jossa lapsi vieraili etävanhemman luona joka toinen viikonloppu sekä muutaman viikon kesälomalla. 1990- ja 2000-luvulla tapaamisen muodot ja toteuttamistavat ovat uudistuneet ja vaihtelevat paljon. (Koulu 2014, 135–136.)

Arkitapaamisten aikataulut riippuvat lapsen iästä, vanhempien töistä, lasten harrastusten aikatauluista ja sijainnista, asuinpaikkojen etäisyydestä ja muista seikoista. Lomat jaetaan yleensä puoliksi, ja lapsi viettää lomat vuosittain vuorotellen kummankin vanhemman luona. Pidemmät lomat, kuten joululoma ja kesäloma, jaetaan usein kahteen osaan. Jos lomapäivät eivät aina mene tasan, erot tasaantuvat seuraavana vuonna. Merkkipäivistä ei välttämättä sovita tai määrätä mitään. Poikkeuksena tästä voi olla isän- ja äitienpäivä, joista tavallisesti sovitaan, että isänpäivä vietetään isän luona ja äitienpäivä äidin luona. (Nysten 2015, 132–133.)

Nykyään perinteisen tapaamismallin lisäksi, jossa etävanhempi voi tavata lasta joka toinen viikonloppu, on yleistynyt ns. vuoroasuminen, jolloin lapsen oikeus tavata toista vanhempansa on vahvistettu niin laajaksi, että käytännössä lapsi asuu kummankin vanhempansa luona puolet ajasta. Se on mahdollista kouluikäisten ja vanhempien lapsien kanssa, jos vanhemmat asuvat samalla paikkakunnalla tai jopa samassa kaupunginosassa ja jos perheet käyttävät samoja kasvatuseriaatteita. (Koulu 2014, 136–137.) Ennen kaikkea tässäkin järjestelyssä on otettava huomioon lapsen etu. Jatkuva matkustaminen vanhempien välillä voi olla lapselle liian kuormittavaa. (Nysten 2015, 134.)

Varsinkin pienen, alle kolmevuotiaan lapsen kohdalla on lapsen edun mukaista, että lapsi asuu pääsääntöisesti toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat asuvat erillään. Vuoroasuminen voi olla sopiva ja toimiva ratkaisu, jos vanhemmat asuvat niin lähellä, että lapsen elinpiiri (koulu, päiväkotiki, ystävät, harrastukset) pysyy samana, vanhemmat jakavat vanhemmuuden ja ottavat vastuun lapsen käytännön elämän toteuttamisesta, vanhempien välit ovat hyvät ja heidän välisensä yhteistyö toimii. Lisäksi vanhemmat suhtautuvat joustavasti lapsen oleskeluun toisen vanhemman luona ja lapsi itse on halukas ja kykenevä vuoroasumisratkaisuun. (Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007, 24.)

Vuoroasuminen ei ole aina lapsen edun mukainen ratkaisu, mistä esimerkkinä on seuraava KKO:n ratkaisu vuodelta 2012.

KKO:2012:43

Käräjäoikeus oli muuttanut aikaisemmin annettua päätöstä lapsen yhteishuollosta ja asumisesta siten, että lapsi oli määrätty yksin isän huoltoon ja asumaan äidin sijasta isän luona. Käräjäoikeudessa oli kuultu äitiä ja isää sekä todistajia ja esitetty sosiaalilautakunnan selvitys. Äiti oli valituksessaan hovioikeudelle vaatinut pääkäsittelyn toimittamista hänen itsensä ja todistajien kuulemiseksi. Korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenevillä perusteilla katsottiin, että hovioikeuden olisi tullut toimittaa pääkäsittely.

Ratkaisussa käräjäoikeus oli päättänyt niin, että 7-vuotiaan lapsen huolto oli uskottu molemmille vanhemmille A:lle ja B:lle yhteisesti ja lapsi oli määrätty asumaan äitinsä A:n luona. Lapsella oli ollut oikeus pitää yhteyttä ja tavata isäänsä joka toisen viikon ajan, joten hän oli päätöksen perusteella voinut asua vuoroviikoin kummankin vanhempansa luona.

Myöhemmin isä oli vaatinut mainitun päätöksen muuttamista äidin sairastumisen vuoksi, joka oli heikentänyt tämän mahdollisuuksia suoriutua huoltajan tehtävästä, ja koska yhteishuollon toteuttaminen ja vuoroviikkoasuminen ei ollut onnistunut. Käräjäoikeus katsoi, että vuoroasumisen edellytykset olivat vähäiset tilanteessa, jossa vanhempien yhteistoiminta ja tiedonvälitys olivat heikkoa. A:n ja B:n yhteistyössä olleet

puutteet merkitsivät estettä vuoroasumiselle. Käräjäoikeus oli hyväksynyt hakemuksen ja määrännyt lapsen yksin B:n huoltoon ja asumaan tämän luona sekä vahvistanut lapsen oikeuden tavata äitiään.

Valvotut ja tuetut tapaamiset vahvistetaan silloin, kun lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset aiheuttavat fyysisen tai psyykkisen riskin lapsen turvallisuudelle, mutta ne katsotaan siitä huolimatta lapsen edun mukaiseksi. (Aaltonen 2009, 118). Tämä tapaamisjärjestely tarkoittaa sitä, että lapsen ja vanhemman lisäksi tapaamisissa on mukana aina joku kolmas henkilö. Tavallisesti se on esimerkiksi tukihenkilö, mutta hän voi olla myös perheenjäsen, jonkin järjestön työntekijä, tai muu vanhempien hyväksymä taho. (Koulu 2014, 137.)

Valvotut tapaamisen on jaettu kolmeen ryhmään: valvotut tapaamiset, tuetut tapaamiset ja lapsen valvottu vaihto. Ensimmäisessä ryhmässä valvoja on läsnä tapaamistoissa koko tapaamisen ajan ja seuraa tapaamista koko ajan. Tuetussa tapaamisessa valvoja on läsnä samassa huoneessa ja tarvittaessa saatavilla, mutta ei muuten osallistu tapaamiseen. Lapsen valvotussa vaihdossa valvojaa tarvitaan ainoastaan tapaamisen alkamis- ja päättymisvaiheissa. (Aaltonen 2009, 117.)

Oikeuskäytännössä tapaamiset on määrätty valvotuiksi silloin, jos tapaavalla vanhemmalla on mielenterveysongelmia, päihdeongelmia, on olemassa riski lapsen luvattomasta maastaviennistä, on olemassa epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai tapaava vanhempi on määrätty lähestymiskieltoon. Yleisin syy on vanhemman päihdeongelmat. (Aaltonen 2009, 118.) Esimerkkinä valvotusta tapaamisesta on seuraava KKO:n ratkaisu vuodelta 2005.

KKO:2005:138:

Sosiaaliviranomaiset olivat lausunnoissaan esittäneet lapsen ja isän tapaamisten järjestämistä valvottuina. Kun lapsen ja isän tapaamiset eivät sinänsä olleet lapsen edun vastaisia, tapaamisoikeutta ei voitu kokonaan evätä pelkästään sillä perusteella, että sosiaaliviranomainen ei katsonut voivansa järjestää tapaamisten vaatimaa valvontaa eivätkä vanhemmat voineet esittää muutakaan vaihtoehtoa valvottujen tapaamisten järjestämiselle.

Lapsen isä A vaati hakemuksessaan, että hänen vuonna 2001 syntyneelle lapselleen C:lle vahvistetaan oikeus tavata isäänsä. Lapsen äidillä B:llä oli vahvistettu yksinhuoltajuus. B vastusti tapaamisoikeuden vahvistamista ja esitti toissijaisesti, että tapaamiset tulisi järjestää vain valvotuissa olosuhteissa. Olosuhdeselvityksistä selvisi, ettei A ollut koskaan hoitanut lasta yksin ja että hänellä oli päihdeongelma. Sosiaalilautakunnat suosittelivat tapaamisten järjestämistä valvotuissa olosuhteissa. Koska tapaamisia ei ollut mahdollista järjestää lapsen edun edellyttämällä tavalla eli valvottuina, käräjäoikeus hylkäsi hakemuksen. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöksen lopputulosta.

Korkein oikeus kumosi hovioikeuden ja käräjäoikeuden päätökset ja vahvisti, että C:llä on oikeus tavata isäänsä A:ta valvotusti kerran kuukaudessa. Tapaamiset järjestetään lapsen asuinpaikkakunnalla B:n tai lapsen asuinpaikkakunnan sosiaaliviranomaisen hyväksymässä paikassa ja B:n tai edellä mainitun sosiaaliviranomaisen hyväksymän henkilön valvonnassa. A:n on ilmoitettava B:lle kirjallisesti tai puhelimitse edelliseen perjantaihin kello 12.00 mennessä tapaamispaikka ja valvojana toimiva henkilö. Mikäli B ei hyväksy tapaamispaikkaa ja/tai valvojaksi esitettyä henkilöä, lapsen asuinpaikkakunnan sosiaaliviranomainen ratkaisee erimielisyyden ja ilmoittaa asiasta B:lle ja A:lle kirjallisesti tai puhelimitse. B:n on huolehdittava siitä, että lapsi vietään edellä kerrotuin tavoin hyväksytyyn tapaamispaikkaan ja luovutetaan samalla tavoin hyväksytylle tapaamisen valvojalle.

3.3.2 Tapaamisjärjestelyjen muuttaminen

Sovittaessa tapaamisoikeudesta vanhempien on hyvä ottaa huomioon myös tulevaisuus, koska lapsen iällä on luonnollinen merkitys tapaamisjärjestelyyn. Vanhemmat voivat sopia, että sovittua tapaamisjärjestelyä noudatetaan tiettyyn ikään saakka, jonka jälkeen tapaamisjärjestely on jokin muu tai järjestelystä sovitaan uudestaan. Syinä tapaamisjärjestelyn muutokselle voivat olla esimerkiksi muutokset lapsen harrastuskatauluissa, vanhempien työajoissa tai asuinpaikan sijainnissa, eli silloin kun olosuhteissa on tapahtunut niin olennaisia muutoksia, että tapaamisjärjestelyn muutos on lapsen edun mukainen ratkaisu. Muutokset voidaan toteuttaa hakemalla uutta ratkaisua

käräjäoikeudelta tai tekemällä uusi sopimus, joka vahvistetaan sosiaalilautakunnassa. (Nysten 2015, 137–138.)

Määräaikaisia tapaamissopimuksia ei kuitenkaan kannata tehdä. Syynä siihen on se, että määräajan umpeuduttua tapaamisoikeutta ei voida panna enää täytäntöön. On järkevämpää tehdä toistaiseksi voimassa oleva tapaamissopimus ja sopia sen yhteydessä sen tarkistamisesta määrätyn ajankohtana. Vaihtoehtona voi olla asteittainen sopimus, jossa tiettyä tapaamisjärjestelyä noudatetaan, kunnes lapsi saavuttaa määrätyn iän, ja sen jälkeen noudatetaan uutta, samassa sopimuksessa määriteltyä järjestelyä. (Nysten 2015, 138.)

3.4 Vahvistamaton tapaamisoikeus

Vanhemmat voivat jättää tapaamisoikeuden vahvistamatta ja hoitaa tapaamiset vain käytännössä. Tällöin on huomattava, ettei etävanhemmalla ole tällaisessa tapauksessa minkäänlaista mahdollisuutta toteuttaa tapaamisia, jos vanhempien välit kiristyvät myöhemmin eikä lähivanhempi suostu vapaamuotoisiin järjestelyihin. Myös pelkkä sosiaalitoimen lomakkeelle rastittu ”tapaamisoikeudesta on sovittu” -kohta on merkityksetön, jos yksityiskohtaista tapaamisoikeutta viikonpäivineen ja kellonaikoineen ei ole erikseen vahvistettu. (Gottberg 2010, 176.)

Tilanteet, joissa vanhemmat jättävät tapaamiset sopimatta, voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Ensinnäkin vanhempi voi olla haluton tapaamaan lasta, jolloin hän ei vaadi tapaamissopimuksen tekoa ja vahvistamista. Näissä tapauksissa lähivanhempi ei voi vaatia toista vanhempaa sitoutumaan lapsen tapaamiseen, eikä etävanhempaa voida tuomioistuimessa velvoittaa huolehtimaan tapaamisista.

Usein vanhemmat jättävät tapaamissopimuksen solmimatta silloin, kun lapset ovat jo sen verran varttuneita, että he päättävät itsenäisesti liikkumisestaan ja siitä, ketä he haluavat tavata ja milloin. Tapaamisoikeutta ei voida panna täytäntöön vastoin 12 vuotta täyttäneen lapsen tahtoa, eikä vastoin tätä nuoremman lapsen tahtoa, jos hänet katsotaan niin kehittyneeksi, että hänen tahtonsa on aiheellista kiinnittää huomiota. Kolmantena ovat vanhemmat, jotka eroavat hyvässä yhteisymmärryksessä ja uskovat,

että pystyvät hoitamaan tapaamiset ilman erillistä sopimusta. (Peuralahti 2012, 89–90.) Silloin on syytä muistaa, että vahvistamaton sopimus ei ole täytäntöönpanokelpoinen, eikä myöskään silloin, kun sopimukseen ei ole tehty erittelyä tapaamiseen liittyvistä asioista. Erityisesti, jos kyseessä on pieni lapsi, jonka kuljettaminen ja hoito vaativat järjestelyä. Käytännössä vanhemmat voivat poiketa sovituista asioista ja järjestää tapaamiset haluamallaan tavalla aina, kun pystyvät asiasta sopimaan. Tällöin vahvistettu järjestely toimii vain pohjana ja osoittaa sen luonapito-oikeuden, joka tarvittaessa voidaan panna täytäntöön pakolla. (Gottberg 2010, 176.)

4 TAPAAMISSOPIMUKSEN VAHVISTAMINEN

4.1 Tapaamissopimuksen vahvistamismuodot

Toisin kuin varallisuus oikeudessa, jossa pääsääntönä on sopimusvapaus, perheoikeudellisissa sopimuksissa on lain säännöksillä ratkaiseva merkitys. Lapsenhuoltolaki sääntelee tärkeämpiä sopimuksia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Tapaamisoikeuden järjestämiseksi laki mahdollistaa todella laajasti erilaiset ratkaisut, joissa pääehtona on lapsen etu. Käytännössä tapaamisoikeussopimusten sisältöä ohjaa niiden vahvistamiskäytäntö. Esimerkiksi lastenvalvojan luona tehtävän sopimuksen sisältövaihtoehdot ovat vakiintuneet, koska se tehdään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun asetuksen mukaan oikeusministeriön vahvistamalle lomakkeelle. (Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 556/1994, 23§; Koulu 2014, 151, 153.)

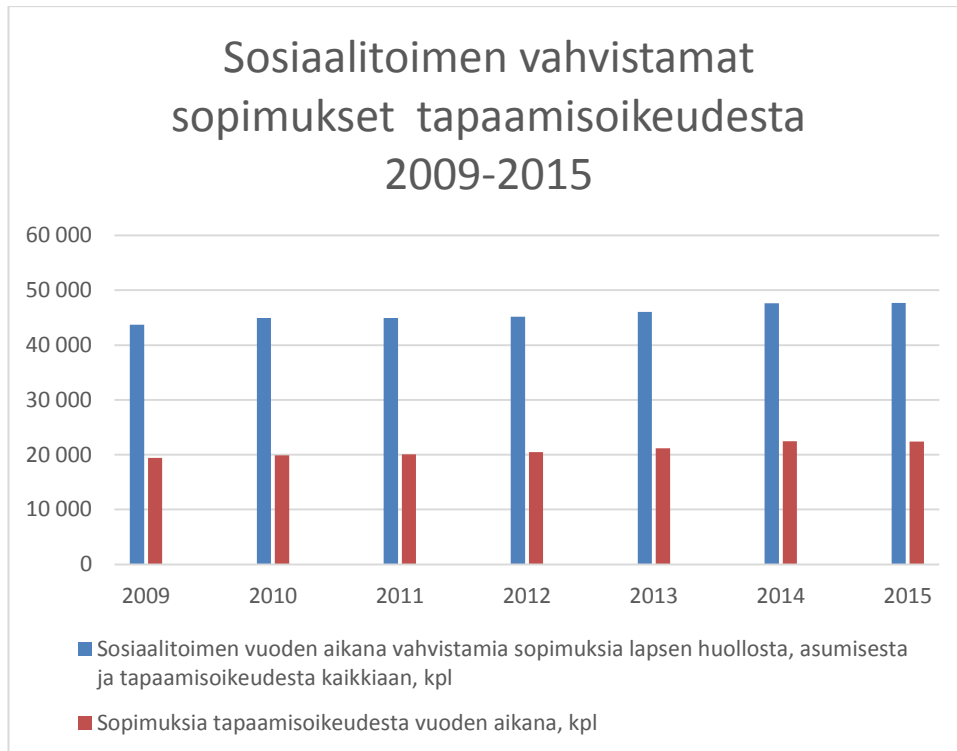
4.2 Sopimuksen vahvistaminen sosiaalitoimessa

Suurin osa avioeroista on riidattomia, jolloin lapsen tapaamisoikeudesta päätetään yleisesti vanhempien tahdon mukaisesti tuomioistuimessa tai sosiaaliviranomaisen välityksellä. Voi myös olla, että lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisesta tai elatuksesta ei tehdä minkäänlaista päätöstä viranomaisten luona. Tällöin vanhemmat vain sopivat keskenään asioista haluamallaan tavalla ja ilmoittavat maistraatille lapsen vakinaisen asuinpaikan. (Ervasti 2013, 159.)

Mikäli tapaamisoikeudesta myöhemmin syntyy riitaa, vahvistamatonta sopimusta ei voida panna täytäntöön. Vanhemmat voivat vahvistaa tekemänsä sopimuksen sosiaalitoimessa, mikä on yleisin tapa järjestää asia. (HTL 361/1983, 8 §.) Sosiaalitoimen päätehtävänä on vahvistaa vanhempien sopimus, joka koskee lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta. Sosiaalitoimen tulee myös tarvittaessa ohjata ja avustaa vanhempia sopimukseen pääsemiseksi ja sen tekemisessä. (Sosiaalihuoltoasetus 607/1983, 13 §.) Sosiaalitoimi varmistaa, että sopimus on laadittu avoimissa ja häiriöttömissä olosuhteissa. Se käy vanhempien kanssa huolellisesti läpi tapaamisjärjestelyjen edut ja haitat etenkin lapsen kannalta. (Peuralahti 2012, 71.)

Sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus on voimassa vanhempien välillä ja täytäntöön pantavissa samalla tavoin kuin tuomioistuimen antama lainvoimainen päätös. (HTL 361/1983, 8 §.) Sosiaalitoimella on itsenäinen toimivalta erotilanteissa silloin, kun vanhemmat eroavat sovussa. Jos vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen, siirtyy asia käsiteltäväksi tuomioistuimeen, joka tekee lopullisen päätöksen. Tämän jälkeen sosiaalitoimi osallistuu asiaan vain silloin, jos tuomioistuin erikseen pyytää. (Taskinen 2001, 45, 62.)

Vuonna 2015 sosiaalitoimi vahvisti yhteensä 47 650 sopimusta lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Näissä sovittiin lapsen huollosta 33 480 kertaa, tapaamisesta 22 400 ja asumisesta 18 170 kertaa. Kuviossa 3 esitetään sosiaalitoimen vahvistamat tapaamissopimukset vuosina 2009–2015. (Suomen virallinen tilasto, Lapsen elatus ja huolto. THL. 2015.)

Kuvio 3. Sosiaalitoimen vahvistamat tapaamissopimukset vuosina 2009–2015. (Tilastokeskus 2016)

4.3 Sopimuksen vahvistaminen tuomioistuimessa

Mikäli vanhemmat eivät pääse tapaamisoikeudesta sopuun, heillä on mahdollisuus viedä asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tapaamisoikeusasian voi panna vireille lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhempi yksin, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. (HTL 361/1983, 9, 14 § §.) Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva hakemus lähetetään sille käräjäoikeudelle, jonka tuomiopiirissä lapsella on kotipaikka vai vakituinen asuinpaikka (HTL 361/1983, 13 §; Oikeudenkäymiskaari 4/1734, 10 luku 13 §).

Noin 10 prosenttia kaikista huolto- ja tapaamisasioista käsitellään käräjäoikeuksissa. Suurin osa niistä on riidattomia eli vanhempien yhteisiä hakemuksia tai sellaisia hakemuksia, joita toinen osapuoli ei riitauta. (Follo-loppuraportti 2013, 16.) Tarkempaa tilastotietoa ei ole saatavilla, koska tuomioistuinten ratkaisuja koskevien tilastojen tuotanto on päätynyt vuonna 2013 taloudellisista syistä.

Lasta koskeva asia poikkeaa tavallisesta riita-asiasta monella tavalla. Tavallisessa riita-asiassa tuomioistuin ratkaisee lopullisesti menneisyydessä syntyneen riidan. Lasta koskevan asian ratkaisua voidaan vaatia uudelleen ja uudelleen siihen asti, kunnes lapsi on täysi-ikäinen. Erikoista on myös se, että päätöksenteossa tuomioistuin tekee ennusteen lapsen tulevaisuudesta. Ratkaisu vaikuttaa lapsen ja vanhempien arkielämään oikeudenkäynnin jälkeen. (Aaltonen 2009, 17.)

Tuomioistuin päättää ennen kaikkea lapsen huollosta. Lisäksi se voi antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tuomioistuin voi päättää tehtävien jaosta huoltajien kesken. Tapaamisoikeudesta päättäessään tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista. (HTL 361/1983, 9 §.)

Asian käsittely oikeudenkäynnissä on monivaiheinen. Kirjallisen valmistelun jälkeen asia käsitellään suullisessa valmisteluistunnossa. Oikeudenkäynnin kesto on usein pitkä, joten yleensä vanhemmat vaativat lapsen asioiden järjestämistä väliaikaismääräyksellä. Ellei väliaikaismääräyksestä synny sovintoa, sen käsittely muodostaa pienoisoikeudenkäynnin, jossa otetaan vastaan todisteita ja henkilötodistelua. Käsittelyn jälkeen tuomioistuin antaa väliaikaismääräyksen, joka perustellaan kuten muutkin oikeuden päätökset. Sosiaalitoimen selvityksen saamisen jälkeen käräjäoikeudessa järjestetään valmisteluistunto ja pääkäsittely, jossa otetaan vastaan todistelu. Pääkäsittelyn jälkeen käräjäoikeus antaa perustellun päätöksen asiassa. Päätöksistä voi valittaa hovioikeuteen. Keskimääräinen kokonaiskäsittelyaika käräjäoikeudesta hovioikeuteen on puolitoista vuotta, mutta usein se kestää huomattavasti tätä pidempään. (Aaltonen 2015, 30–31.)

4.3.1 Lapsen kuuleminen

HTL (361/1983) 11 § mukaan lapsen omat toivomukset ja mielipide on kuultava lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa, jos lapsen ikä ja kehitystaso sen sallivat. Tuomioistuimella on velvollisuus kuulla lasta, jos vanhemmat eivät ole asiasta yksimielisiä, lapsi on jonkun muun kuin huoltajansa hoidettavana, tai jos tätä muutoin on pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena. Yli 15 vuotta vanha lapsi voi käyttää itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa. (OK 4/1734, 12 luku 1 §).

Tuomioistuimen täytyy tarjota hänelle mahdollisuus esittää mielipiteensä joko kirjallisesti tai osallistumalla istuntoon.

Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti. Pitää ottaa huomioon myös lapsen kehitysaste. On myös varmistettava, ettei tästä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille. (HTL 361/1983, 11 §.) Edellytyksenä lapsen kuulemiselle tuomioistuimessa on sen välttämättömyys asian ratkaisemisen kannalta. Lisäksi lapsen on itse suostuttava kuulemiseen eikä kuulemisesta saa aiheutua lapselle haittaa. (HTL 361/1983, 15 §.) Esimerkkinä lapsen mielipiteen selvittämisestä ja sen merkityksestä on seuraava KKO:n ratkaisu.

KKO 2008:69

Vanhemmat olivat lastensa tapaamisoikeutta koskevassa asiassa sopineet 13- ja 16-vuotiaiden lastensa oikeudesta tavata äitiään sekä tapaamisten ajankohdista ja vähimmäismääristä. Lapset olivat käräjäoikeudessa heitä kuultaessa toivoneet tapaamisoikeuden järjestyvän ilman tapaamisia koskevia yksityiskohtaisia määräyksiä. Kysymys siitä, oliko aiheetta olettaa, että vanhempien sopimus näiden määräysten osalta oli vastoin lasten etua. (Ään.) Ks. KKO:2004:118 Vrt. KKO:2001:110

Tapauksessa vanhemmat olivat sopineet 13- ja 16-vuotiaiden lastensa tapaamisoikeudesta, sen vähimmäismääristä sekä ajankohdista hyvin yksilöllisesti. Lomien osalta vanhemmat eivät olleet sopineet asiaa yhtä yksilöidysti kellonaikoja ja päivämääriä myöten. Käräjäoikeus kuuli molempia lapsia henkilökohtaisesti. Käräjäoikeus totesi lapset hyvin kehittyneiksi ja rationaalisesti, itsenäisesti ja tasapuolisesti ajatteleviksi nuoriksi. Heidän mielipiteilleen tuli panna erityinen paino. Lapset halusivat tavata äitiään ilman, että tapaamisia rajoittivat kellonajat. Käräjäoikeus määräsi, että lapset ja vanhemmat voivat sopia tapaamisten yksityiskohdat keskenään ja toimia niiden mukaan. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöstä.

Korkein oikeus totesi, että tapaamisoikeus määrätään ennen kaikkea vanhempien sopimalla tavalla, eikä lähellä täysi-ikäisyyttä olevallakaan nuorella ole oikeutta itse määrittellä tapaamisoikeuden sisältöä. Tapaamisoikeusratkaisussa on erittäin tärkeää, että se voidaan tarvittaessa panna täytäntöön. Sen takia tapaamisajankohtien yksilöinti

on välttämätöntä, muuten päätös olisi täytäntöönpanokelvoton. Korkein oikeus määräsi ratkaisussaan tapaamisoikeuden tapahtuvaksi vanhempien sopimalla tavalla niin, että tapaamisten vähimmäismäärät sekä ajankohdat vahvistettiin.

Korkeimman oikeuden ratkaisu osoittaa, että tapaamisoikeuspäätöksessä erityinen painoarvo on täytäntöönpanokelpoisuudella. Lapsen mielipide ei yksinään ole ratkaisevaa, jos sen mukaista päätöstä ei voida panna täytäntöön tai jos se olisi vastoin lapsen etua taikka jos vanhemmat ovat asiasta yksimielisiä. (Peuralahti 2012, 76.)

4.3.2 Sosiaalilautakunnan olosuhdeselvitys

Tapaamisoikeusasiassa tuomioistuimen on pyydettävä olosuhdeselvitys sosiaalitoimelta sieltä, missä lapsella, lapsen vanhemmilla tai huoltajalla on asuinpaikka. Selvitys pyydetään, jos se on tarpeen asiaa ratkaistaessa. (HTL 361/1983, 16 §.) Olosuhdeselvityksen päätarkoitus on antaa tuomioistuimelle tarpeelliset tiedot tapaamisasian ratkaisemiseksi. Selvityksessä kuvataan lapsen ja perheen olosuhteet niin kattavasti ja luotettavasti, että tuomioistuin voisi ratkaista asian itsenäisesti. Sosiaalitoimi antaa omat suosituksensa, miten asia tulisi ratkaista, mutta tuomioistuin ei ole sidottu niihin. (Peuralahti 2012, 77–78.)

Selvitys tehdään ainoastaan tuomioistuimen toimeksiannosta, eli vanhempien tai heidän asiamiestensä pyynnöstä sosiaalitoimi ei tee selvitystä. Sosiaalitoimi tekee selvityksen tavallisesti parityönä ja toimii asiantuntijana täydentämällä oikeudenkäyntiaineistoa. Selvityksessä usein selvitetään vanhempien kyky toimia lapsen huoltajana ja kasvattajana, terveydelliset seikat, taloudelliset asiat, asunto ja ajankäyttö. (Taskinen 2001, 68–71.)

4.3.3 Väliaikais määräys

Väliaikainen määräys annetaan oikeudenkäynnin ajaksi siitä, kenen luona lapsen tulee asua, tapaamisoikeudesta sekä tapaamisen ja luonapidon ehdoista. Väliaikais määräys on voimassa siihen saakka, kunnes tuomioistuin lopullisesti päättää asiasta. (HTL

361/1987, 17 §.) Väliaikais määräys haetaan usein kiireellisissä tilanteissa ja se voidaan panna heti täytäntöön, jos jompikumpi vanhemmista ei noudata sitä vapaaehtoisesti. Lopullinen ratkaisu tehdään usein väliaikais määräyksen pohjalta, mutta sen tarkoitus ei suinkaan ole ennakoita myöhemmin annettavaa ratkaisua. (Valkama & Litmala 2006, 17.)

4.4 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu

Laki mahdollistaa huoltoasian käsittelyn tuomioistuinsovittelussa, joka voi toimia vaihtoehtona pitkälle ja raskaalle oikeudenkäynnille. (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011.) Tällöin sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari. Osapuolten suostumuksella sovittelija voi käyttää avustajaa. (Aaltonen 2015, 41.) Avustajan palkkion ja korvauksen hänen kuluistaan suorittavat osapuolet. Tuomioistuinsovittelun käyttö on ollut kuitenkin hyvin vähäistä. Sovitteluavustajaa on käytetty sovitteluissa hyvin vähän. (Follo-loppuraportti 2013, 18–19.)

Käytännössä sovittelu otettiin laajemmin käyttöön vuoden 2011 alussa, jolloin osassa käräjäoikeuksista aloitettiin huoltoriitojen sovittelukokeilu. Kokeilun tavoitteena oli vanhempien erimielisyyksien nopea käsittely, lapsen edun mukaisen, kestävän sovinnon saavuttaminen, huoltoriitojen käsittelyaikojen lyhentäminen sekä tuomioistuimen ja sosiaalitoimen työtaakan vähentäminen. Sovittelukokeilun työnimeksi on vakiintunut Follo. (Follo-loppuraportti 2013, 13, 47.)

Follo-menettelyssä tuomarilla on vastuu sovitteluprosessin johtamisesta. Hän huolehtii ennen kaikkea sovittelun etenemisestä, sovittelun vaiheistuksen toteutumisesta ja aikataulussa pysymisestä. (Aaltonen 2015, 111–113.) Prosessiin osallistuu osapuolille maksuton asiantuntija-avustaja. Asiantuntija-avustaja osallistuu sovitteluun muun muassa tekemällä vanhemmille kysymyksiä, ohjaamalla keskustelua lapseen, tuomalla esiin lapsen näkökulmaa, kiinnittämällä vanhempien huomiota lapsen edun kannalta keskeisiin seikkoihin sekä auttamalla lukkiutuneen tilanteen avaamisessa. Tarvittaessa avustaja keskustelee lapsen kanssa. (Aaltonen 2015, 113–114.)

Sovittelukokeilusta saatiin hyviä tuloksia. Sovitteluistunnossa käsitellyistä jutuista noin 77 prosentissa oli tehty joko kokonaissovinto (62 %) tai osasovinto (15 %). Sovittelun kesto oli ollut noin 2,5 kuukautta, mikä on vähemmän kuin oikeudenkäynnin keskimääräinen kesto. Lisäksi sovittelut vähensivät sosiaalitoimelle tehtyjä selvityspyyntöjä. (Follo-loppuraportti 2013, 7.) Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu vakinaistettiin kaikkiin tuomioistuimiin vuonna 2014.

5 TAPAAMISSOPIMUKSEN MUUTTAMINEN, RIKKOMINEN JA TÄYTÄNTÖÖNPANO

5.1 Tapaamissopimuksen muuttaminen

Asia on käsitelty osittain luvussa 2.3.2., jossa kuvattiin tapaamisjärjestelyjen muuttamista. Sekä sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta että tuomioistuimen päätöstä lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta voidaan muuttaa. Edellytyksenä muuttamiselle on yleensä olosuhteiden muutos tai lapsen etu. (HTL 361/1987, 12 §.) Sopimus korvataan uudella sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä, jolloin uusi ratkaisu korvaa aikaisemman (Litmala 2002, 94).

Jos molemmat vanhemmat ovat yksimielisiä sopimuksen sisällöstä, he voivat vahvistaa uuden tapaamissopimuksen sen kunnan sosiaalilautakunnassa, missä lapsella on asuinpaikka. Sosiaalitoimi ei voi muuttaa vanhempien tekemää sopimusta. Viranomaisen toimii vain neuvojana ja varmistaa, että sopimus on lapsen edun mukainen. Jos vanhempien haluama sopimus ei ole lapsen edun mukainen, sosiaalitoimen on jätettävä sopimus vahvistamatta. Vanhemmat on ohjattava tuomioistuimeen asian ratkaisemiseksi. (Litmala 2002, 64–65.)

5.2 Tapaamissopimuksen rikkominen ja täytäntöönpano

Sovussa toimivat vanhemmat voivat toteuttaa lapsen tapaamisoikeutta haluamallaan tavalla. Tarvittaessa vahvistetusta sopimuksesta voidaan poiketa, jos molemmille osapuolille se käy. (Litmala 2002, 87.) Kuitenkin voi syntyä tilanteita, joissa toinen vanhemmista ei noudata päätöstä tai sopimusta. Silloin laki mahdollistaa päätöksen tai sopimuksen täytäntöönpanon. Täytäntöönpano-oikeudenkäynnin kohteena voivat olla tuomioistuimen päätös tai sosiaalitoimen vahvistama sopimus lapsen huollosta, asumisesta tai lapsen tapaamisoikeudesta, sekä tuomioistuimen antama väliaikaismääräys tapaamisasiasta. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 1 §.)

Hakijana voi olla sekä lähivanhempi että etävanhempi. Lapsen lähivanhempi voi vaatia lapsen palauttamista luokseen. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 15 §.) Tapaava vanhempi voi vaatia vahvistetun tapaamisoikeuden toteuttamista, jos lapsen kanssa asuva vanhempi jatkuvasti estää lapsen ja etävanhemman väliset tapaamiset. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 16 §; Peuralahti 2012, 91; Nysten 2015, 156.)

Lähihuoltaja ei voi vahvistetusta tapaamisoikeudesta huolimatta vaatia toisen vanhemman velvoittamista tapaamaan lastaan. Toisin sanoen, lapsen oikeutta tavata sitä vanhempaa, jonka luona hän ei vakituisesti asu, ei voida toteuttaa väkisin. Etävanhemman on haluttava tavata lasta. (Peuralahti 2012, 30.) Korkein oikeus on todennut tämän ratkaisussa KKO:1991:36.

KKO:1991:36

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain mukaan ei voitu asettaa uhkasakkoa sen vanhemman, jonka luona lapsi ei asunut, velvoittamiseksi noudattamaan tapaamis- ja luonapito-oikeutta koskevaan päätökseen sisältyviä määräyksiä tapaamisen ja luonapidon ehdoista.

Ratkaisun mukaan vanhemmalle, jonka luona lapsi ei asunut, ei voitu asettaa uhkasakkoa hänen velvoittamiseksi noudattamaan tapaamis- ja luonapito-oikeutta koskevaan päätökseen sisältyviä määräyksiä tapaamisen ja luonapidon ehdoista. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) mukaan ulosotonhaltija voi päättäessään lapsen tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta asettaa uhkasakon vain sille, jonka luona lapset asuvat, jos tämä ei ole noudattanut päätöstä. Tässä on myös myönteinen puolensa, sillä jos etävanhempi pakotettaisiin tapaamaan lasta, hän voisi pitää tapaamisia hyvin negatiivisina.

Täytäntöönpanoa haetaan lapsen tai hakijan vastapuolen asuinpaikan käräjäoikeudelta. Lapsen huoltoa tai asumista koskevan alle kolme kuukautta vanhan päätöksen täytäntöönpanoa voidaan hakea myös lapsen asuinpaikan ulosottomieheltä. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 4 §; OK 4/1734 10 luku 14 §.)

5.2.1 Täytäntöönpanosovittelu

Tuomioistuin lähettää vireillä olevan asian pääsääntöisesti ensin täytäntöönpanosovitteluun. Sovittelun avulla pyritään saamaan asianosaiset noudattamaan päätöstä tai sopimusta vapaaehtoisesti. Sovittelijana voi toimia lasten psykologiaan erityisesti perehtynyt asiantuntija tai sosiaalityöntekijä. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 9 §.) Sovittelijan tehtävänä on ottaa yhteyttä asianosaisiin ja järjestää heidän kanssaan yhteinen neuvottelu. Tarvittaessa sovittelija keskustelelee myös lapsen kanssa. (Nysten 2015, 157.)

Sovittelijan psykologinen osaaminen korostuu erityisesti tässä huolto- ja tapaamisriidan vaiheessa. Se johtuu siitä, että täytäntöönpanoon saakka kestänyt riita on jatkunut jo liian kauan. Riitaan liittyy usein vanhempien voimakkaita tunteita, joihin on vaikeaa vaikuttaa. Selkeä ja objektiivinen näkökulma asiaan auttaa osapuolia esittämään omia näkökantojaan ja turvaa samalla lapsen etua. Vaikka sopuun ei ole päästy kaikissa tapauksissa, täytäntöönpanosovittelu on monesti auttanut katkaisemaan riidalta sen terävimmän kärjen. (Taskinen 2001, 84–85.)

Jos sovittelu onnistuu, täytäntöönpano raukeaa. Sovittelussa voi syntyä myös uusi sopimus vanhempien välille, joka voidaan viedä vahvistettavaksi sosiaalilautakuntaan. Sovittelu ei saa kestää neljää viikkoa kauempaa, mutta käräjäoikeus voi myöntää jatkoaikaa sovittelijalle. Jos sovittelussa ei synny ratkaisua, käräjäoikeuden on joko tehtävä päätös täytäntöönpanoon ryhtymisestä tai hylättävä täytäntöönpanohakemus. Silloin lapsen huolto ja tapaamisoikeus on järjestettävä uudella tavalla joko vanhempien sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä. (Gottberg 2010, 187.)

5.2.2 Täytäntöönpanokeinot

Yleensä täytäntöönpanopäätöksessä veloitetaan uhkasakon uhalla toimimaan päätöksen tai sopimuksen mukaisesti. Se ei kuitenkaan tarkoita, että sakkoa pitäisi maksaa fyysisesti; jos ratkaisua noudattamatta jättänyt vanhempi jatkaa samaa toimintaa, on käräjäoikeudelle tehtävä uusi hakemus, jossa on pyydetty uhkasakon maksuunpanemista ja yleensä niin sanottua juoksevaa uhkasakkoa. Se tarkoittaa kiinteän peruserän määräämistä sekä lisäerää jokaisesta kerrasta, jona päätöstä ei ole noudatettu. Juokseva uhkasakko on voimassa vain annettuna määräaikana, joka on enintään kuusi kuukautta. (Nysten 2015, 158.)

Toisena pakkokeinona on nouto. Sitä käytetään vain, mikäli tähän on lapsen edun kannalta erittäin painavia syitä. (Laki lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 16 §.) Lapsen nouto on viimesijainen vaihtoehto, jota käytetään, kun uhkasakot ovat osoittautuneet riittämättömiksi (Peuralahti 2012, 93). Käytännössä tätä keinoa sovelletaan vain niihin tapauksiin, joissa etävanhempi ei luovuta lasta lähivanhemmalle. Noutoa ei voidakaan käyttää toistuvasti, koska se vahingoittaisi liikaa lasta. (Nysten 2015, 158.)

Täytäntöönpanoon ei kuitenkaan saa ryhtyä, jos 12-vuotias tai sitä nuorempi, mutta riittävän kehittynyt lapsi sitä vastustaa. (Laki lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 2 §.) Teini-ikäistä lasta on käytännössä

mahdotonta pakottaa pysymään toisen vanhemman luona, jos lapsi tätä vahvasti vastustaa. Häntä ei voida myöskään pakottaa tapaamaan etävanhempaansa, jos hän ei halua tehdä sitä. (Nysten 2015, 159.)

Muita vanhempien toiveita koskien tapaamisjärjestelyä, vaikka ne olisi otettu ehtona vanhempien sopimukseen, on vaikea panna täytäntöön. Näitä toiveita ei voida panna täytäntöön ilman tuomioistuimen määräystä täytäntöönpanon turvaamiseksi. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 17 §.) Esimerkkinä tästä voitaisiin mainita tilanne, jossa lapsen huoltaja haluaa määrätä etävanhemman noudattamaan erilaisia toimia, kuten olemaan viemättä lasta tapaamaan isovanhempiaan. Silloin käytännössä tapaajavanhemman on järjestettävä sukulaistapaamiset omana luonapitoaikanaan. (Peuralahti 2012, 25–26, 92.)

Täytäntöönpanomääräyksessä voidaan velvoittaa vanhemmat myös muihin tehtäviin esimerkiksi ilmoittamaan lapsen olinpaikan tai tallettamaan oman ja lapsen passin ulosottomiehen huostaan. Määräys voi velvoittaa huolehtimaan lapsen toimittamisesta lääkäriin tai kieltämään lapsen olinpaikan muuttamisen. Tarkemmin turvaamistoi-
mesta on säädetty lain 17 §:ssä (619/1996).

6 TAPAAMISOIKEUDEN KUSTANNUKSET OSAPUOLILLE

6.1 Tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuvat kustannukset

Tapaamisoikeuden toteuttamisesta syntyy kustannuksia sekä lähi- että etävanhemmalle. Kulut tulevat lapsen kuljetuksista, luonapidosta sekä muista käytännön järjestelyistä. Lainsäädännössä ei säännellä näiden kulujen jakautumista. Molemmille vanhemmille on kuitenkin säädetty velvollisuus osallistua lapsen tapaamisoikeuden toteuttamiseen. (HTL 361/1983, 2 §; Peuralahti 2012, 102.) Kustannuksien jakoon on otettu kantaa korkeimman oikeuden ratkaisussa vuodelta 2003.

Kysymys tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuvista lapsen matkakuluista.

Hakemuksessa käräjäoikeuteen lapsen isä oli vaatinut, että hänen lapsensa, joka asuu toisella paikkakunnalla, oikeutetaan tapaamaan isää ja olemaan hänen luonaan joka kolmas viikonloppu. Tämän lisäksi hän oli vaatinut, että lapsen äiti velvoitetaan maksamaan lapsen matkat isän luokse sekä hoitamaan matkajärjestelyt. Korkein oikeus ratkaisussaan katsoi, että tarvittaessa se vanhempi, jonka luona lapsi asuu, on velvollinen edistämään tapaamisoikeuden tarkoituksen toteutumista muun muassa osallistamalla kustannuksiin. Se ei kuitenkaan ole tarpeen silloin, kun on kysymys vain vähäisistä kustannuksista.

Tapaamisoikeudesta aiheutuvia matkakuluja voidaan pitää sellaisina kustannuksina, jotka kuuluvat lapsen elatukseen. Elatuslain mukaan (704/1975) vanhemmat vastaavat lapsen elatuksesta kykynsä mukaan (2 §), ja tapaamismatkakulut voidaan sisällyttää lapsen hoitokuluihin. Elatusavun määrää vahvistettaessa näitä kuluja voidaan myös ottaa huomioon. Sen takia on suositeltavaa, että vanhemmat solmivat tapaamissopimuksen ensin. Silloin lapsen luonapito etävanhemman luona ja mahdolliset matkakulut voidaan ottaa huomioon elatusavun määrää harkittaessa. (Peuralahti 2012, 105–106.)

Oikeusministeriö on antanut ohjeet lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (Oikeusministeriön julkaisu 2007:2). Ohjeissa tapaamisoikeuden kulut on otettu huomioon kolmella tavalla. Ensinnäkin tapaajavanhemman asumiskustannuksissa voidaan huomioida lisäkustannuksia asumisesta, esimerkiksi jos hän tarvitsee lisää tilaa luonaan yöpyvää lasta varten. Toiseksi matkakulut voidaan laskea vähentävinä kuluina, jos ne ylittävät 100 euroa kuukaudessa. Kolmanneksi elatusavun määrästä tehdään luonapitovähennys, jos elatusvelvollinen pitää säännöllisesti lasta luonaan. Luonapitovähennyksen suuruus riippuu siitä, kuinka laajasta luonapidosta on kysymys. (Peuralahti 2012, 109–110.)

6.2 Sosiaalitoimen sopimuspalvelun kustannukset

Eron yhteydessä vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta ja tapaamisesta kunnan lastenvalvojan luona. Se on sosiaalitoimen tarjoama lakisääteinen palvelu, jossa lastenvalvoja vahvistaa vanhempien tekemän sopimuksen. Käytännössä tämä on riidaton ja taloudellisesti edullisin tapa tehdä tapaamissopimus, koska palvelu on asiakkaalle maksuton. (Hämäläinen 2011, 18.)

Sosiaalitoimen sopimuspalvelun kokonaiskustannuksia valtiolle on vaikea arvioida tarkasti. Palvelussa on vaihtelua eri kunnissa ja kustannukset koostuvat asiantuntijan käytetystä työajasta. Palvelun toteutuksessa on myös paljon tapauskohtaisuutta. Vuosittaiset kokonaiskustannukset ovat joka tapauksessa muutama miljoonaa euroa. (Hämäläinen 2011, 20.)

Käytännössä palvelu alkaa siitä, että toinen vanhemmista varaa ajan lastenvalvojalle. Tämän jälkeen järjestetään neuvottelu molemmille vanhemmille yhdessä tai erikseen, jos he asuvat eri paikkakunnilla. Yksi istunto kestää noin 1,5 tuntia. Joskus tarvitaan 2–3 istuntoa. Lopputuloksena syntyy lapsikohtainen huolto- ja tapaamissopimus. Jos sopimusta ei synny, asia etenee käräjäoikeuteen huoltoriitana. (Hämäläinen 2011, 19.)

6.3 Oikeudenkäyntikustannukset

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat oikeusriidat ovat tavallisesti pitkiä. Käräjäoikeuksissa huoltoriitojen kesto on keskimäärin kahdeksan kuukautta. Perheriidat usein pitkittyvät. Niissä korostuvat psykologiset sekä sosiaaliset ongelmat. Tällöin riitelevät osapuolet saattavat tarvita oikeusavun lisäksi myös psyykkistä tukea ja muuta asiantuntija-apua. (Hämäläinen 2011, 9.)

Perheriidoissa asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan, jollei ole erityistä syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. (OK 4/1734, 21 luku 2 §.) Oikeudenkäyntikulut koostuvat pääasiassa asianajan palkkiosta. Osapuoli vastaa näistä kuluista itse, ellei hänelle ole myönnetty oikeusapua, jolloin asianajajan palkkio maksetaan valtion varoista joko kokonaan tai

osaksi. Esimerkkinä oikeudenkäyntikuluista ja kulujen korvaamisesta voidaan mainita korkeimman oikeuden ratkaisu vuodelta 2014.

KKO: 2014:96

A:n ja B:n välinen lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia oli ollut riitainen. A oli hävinnyt asian kärjäoikeudessa. Hän oli hävinnyt myös hovioikeuteen tekemänsä muutoksenhaun.

Huomioon ottaen sen, kuinka asia oli asianosaisten vaatimuksiin ja niiden perusteisiin nähden ratkaistu, Korkein oikeus katsoi, että oli oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:ssä tarkoitettu erityinen syy velvoittaa A korvaamaan B:n oikeudenkäyntikulut kärjäoikeudessa ja hovioikeudessa.

Asia koskien lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta ratkaistiin kärjäoikeudessa ja sitten hovioikeudessa. Kärjäoikeus määräsi asianosaiset pitämään oikeudenkäyntikulut vahinkonaan, koska asiassa ei ollut esitetty erityisiä syitä määrätä kuluvastuusta toisin.

Hovioikeus ei muuttanut kärjäoikeuden päätöstä. Hovioikeus hyväksyi myös kärjäoikeuden ratkaisun oikeudenkäyntikuluista ja määräsi, että asianosaiset saivat pitää asian laadun vuoksi oikeudenkäyntikulunsa hovioikeudessa vahinkonaan. Yksi hovioikeuden jäsenistä oli asiasta eri mieltä. Hän katsoi, että osapuolten välien riitaisuudet olivat johtuneet A:sta. Hänen mielestään A oli omalla käytöksellään pyrkinyt erottamaan B:n lasten huollosta ja vaikeuttamaan B:n ja lasten välisen suhteen muodostumista läheiseksi. Hän piti A:n vaatimuksia perusteettomina ja muutoksenhakua aiheettomana. Näitä syitä hän piti erityisinä ja velvoitti A:n korvaamaan B:n oikeudenkäyntikulut hovioikeudessa kohtuulliseksi harkitulla 3 000 eurolla korkoineen.

B:lle myönnettiin valituslupa. B vaati valituksessaan, että A velvoitetaan korvaamaan hänen oikeudenkäyntikulunsa kärjäoikeudessa 9 933,48 eurolla ja hovioikeudessa 6 933,72 eurolla, molemmat määrät viivästyskorkoineen. B vaati lisäksi, että A velvoitetaan korvaamaan hänen oikeudenkäyntikulunsa Korkeimmassa oikeudessa 4 335,11 eurolla viivästyskorkoineen. Korkein oikeus arvioi asiaa ja velvoitti A:n korvaamaan

B:n oikeudenkäyntikulut kärjäoikeudessa 6 000 eurolla ja hovioikeudessa 4 000 eurolla. Molemmille määrille oli maksettava viivästyskorke. A veloitettiin myös korvaamaan B:n oikeudenkäyntikulut Korkeimmassa oikeudessa 3 000 eurolla viivästyskorkeineen.

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia pannaan vireille hakemuksella sen paikkakunnan kärjäoikeudessa, missä lapsella on asuinpaikka. Hakemuksen voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. (HTL 361/1983, 13, 14 §.) Tavanomainen huoltoriita-asian käsittely kärjäoikeudessa etenee siten, että vireillepanon jälkeen kärjäoikeus hankkii selvityksen sen kunnan sosiaalilautakunnalta, missä lapsella, lapsen vanhemmilla, huoltajalla ja huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka. Selvitystä ei kuitenkaan hankita, jos on ilmeistä, että se ei ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta. (HTL 361/1983, 16 §.) Selvitys pyydetään asian valmisteluvaiheessa. Valmistelun jälkeen asia etenee käsittelyyn ja päätökseen. Käsiteltäessä asiaa tuomioistuin varaa lapsen vanhemmille ja huoltajalle tilaisuuden tulla kuulluiksi, jos kutsu voidaan antaa heille tiedoksi. Lasta myös voidaan kuulla tuomioistuimessa henkilökohtaisesti. (HTL 361/1983, 15 §.)

Kärjäoikeuden päätökseen voi hakea muutosta hovioikeudessa sekä hakea täytäntöönpanoa, jos päätös ei käytännössä toteudu. Asia voidaan milloin tahansa laittaa uudestaan vireille. Silloin koko prosessi käynnistyy muodollisesti alusta. Osapuolilla voi olla yhtä aikaa vireillä sekä huoltoriita että täytäntöönpanoriita eri oikeusasteissa sekä niihin liittyvät olosuhdeselvitykset ja täytäntöönpanosovittelut sosiaalitoimessa. (Hämäläinen 2011, 20 – 21.)

Vuonna 2011 tehdyssä selvityksessä huoltoriitojen kustannuksista arvioidaan yhden huoltoriidan käsittelyn kustannusten olevan arvoltaan vähintään 3 100 euroa. Vaativassa asiassa kustannukset voivat helposti ylittää 8 000 euron rajan. Kustannukset on laskettu henkilötyötuntien perusteella. Julkisista varoista maksetaan usein myös asianajajan laskuttamat kulut. Huoltoriidoista yhteiskunnalle aiheutuvat kustannukset ovat kymmeniä miljoonia euroja vuodessa. Kustannukset kasvavat mittaviksi sekä asianosaisille itselleen että yhteiskunnalle sitä mukaa kuin prosessi pitkittyy. (Hämäläinen 2011, 21 – 22, 53.)

6.4 Sovittelun kustannukset

Käräjäoikeuskäsittelyä nopeampi tapa on yrittää ratkaista lasta koskevat asiat asiantuntija-avusteisessa sovittelussa. Sovittelijana toimii käräjäoikeuden tuomari, jolla on avustajanaan psykologi tai sosiaalityöntekijä. Asiaa käsitellään vapaamuotoisesti keskustellen ja eri vaihtoehtoja pohtien. Mikäli sovinto syntyy, antaa tuomari sitä vastaavan päätöksen.

Osapuolet voivat käyttää avustajaa tai asiamiestä sovittelussa. Pääosa sovittelun kustannuksista syntyykin silloin asiamiehen tai avustajan käyttämisestä. Ne koostuvat asiamiehen tai avustajan palkkiosta ja kulujen korvauksesta. (Kaijus 2013, 191.)

7 LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMISOIKEUTTA KOSKEVAN LAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTUMINEN

Perherakenteet sekä käsitykset perheestä ja lapsen asemasta ovat muuttuneet paljon viime vuosina. Perhemuodot eivät ole niin yksinkertaisia ja selkeitä kuin aikaisemmin. On aika uusaa ja nykyaikaista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lainsäädäntöä. Tällä hetkellä hallitus miettii lapsenhuoltolain uudistamista. Lainsäädännön uudistaminen sisältyy pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelmaan. Uudistushanke käynnistettiin oikeusministeriössä tammikuussa 2016.

Lainvalmistelun yhteydessä oikeusministeriö pohtii muun muassa lapsen tapaamisoikeuteen liittyviä ongelmia. Näitä ovat esimerkiksi lapsen vuoroasumisjärjestelyt, muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus, tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyvät ongelmat, kuten lapsen asuinpaikan muuttuminen tai vastuu tapaamiskustannuksista. Muut ehdotukset koskevat lapsen huoltoa ja oikeudenkäyntimenettelyä lapsia koskevissa asioissa. Nämä ongelmat ovat tämän työn ulkopuolella ja niitä ei käsitellä tässä tarkemmin.

Oikeusministeriö sai yli kolmekymmentä lausuntoa koskien lapsenhuoltolain uudistamisen tarpeita, joissa nykyisin uudistamista pidettiin erittäin tärkeänä ja ajankohtaisena hankkeena. Samalla kuitenkin todettiin, että nykyisen lain säännökset ovat toimineet hyvin ja pitkään. Nykylain säännökset ovat yleispiirteiset ja mahdollistavat yksilöllisten tilanteiden huomioon ottamisen. Uudessa laissa kovin yksityiskohtaisten säännösten säätämiseen ei haluta lähteä. (Lausuntotiivistelmä 2016, 9.)

Lain uudistuksen yhteydessä oikeusministeriö selvitti lain muutostarpeita myös avoimessa verkkokeskustelussa, johon oli mahdollista osallistua keväällä 2016. Keskustelijat voivat kommentoida oikeusministeriön ehdotuksia, äänestää ehdotusten puolesta tai niitä vastaan, sekä esittää omia uusia ehdotuksiaan. Seuraavaksi avaan hieman tarkemmin oikeusministeriön ehdotuksia lain uudistamisesta.

Keskustelussa merkittävä osa kommenteista liittyi lapsen tapaamisoikeuteen ja asumiseen. Oikeusministeriö ehdottaa lakisäateistä mahdollisuutta vahvistaa tapaamisoikeus myös lapsen ja isovanhemman tai muun sellaisen henkilön välille, jonka kanssa lapsella on ollut läheinen suhde. Tällä hetkellä tapaamisoikeus voidaan vahvistaa oikeudellisesti sitovasti vain lapsen ja vanhemman välille. Tämä ehdotus herätti sekä kannatusta että vastustusta. Suurin osa kommentoijista kannatti ehdotusta erityisesti, jos suhde isovanhemman tai muun läheisen ja lapsen välillä on jo muodostunut vahvaksi suhteeksi. Ehdotusta vastustaneet pitivät suhteiden säilyttämistä tärkeänä asiana, mutta näkivät tässä enemmän haittaa ja hankaluuksia. Useiden erilaisten tapaamisoikeuksien vahvistaminen voisi tehdä lapsen käytännön elämästä monimutkaista. Se voisi myös lisätä oikeusprosesseja. Monet uskoivat, että tasapuolinen vuoroasuminen olisi hyvä ratkaisu tähän ongelmaan. (Yhteenvedo verkkokeskustelusta 2016, 10–11.)

Toinen ehdotus koskee lapsen virallista asuinpaikkaa. Nykyisin lapsella voi olla vain yksi virallinen, väestörekisteriin merkitty asuinpaikka. Sen mukaan määräytyvät erilaiset sosiaaliset palvelut, joita on käsitelty tarkemmin kohdassa 3.2. Ehdotukseen kahden virallisen asuinpaikan säätämisestä monet viralliset tahot suhtautuivat erittäin varauksellisesti. Näiden lausuntojen perusteella verkkokeskustelussa oli ehdotettu yhden virallisen asuinpaikan malli, jolloin olisi mahdollista jakaa lapsilisä vanhempien kesken. Tämä malli kommentoijat eivät pitäneet riittävänä uudistuksena. Nykyinen malli, jonka mukaan lapsella on eron jälkeen vain yksi pääasiallinen koti, pidettiin kuitenkin

vanhentuneena. Suurin osa kommentoijista ehdotti vuoroasumismalli, jolloin lapsella olisi kaksi virallista osoitetta.

Vielä yksi ehdotus lain muuttamisesta koskee lapsen asuinpaikkaa, tarkemmin lapsen asuinpaikan muuttamista. Ehdotuksen mukaan lapsen asuinpaikan muuttamista harkitsevan vanhemman olisi ilmoitettava tästä etukäteen kirjallisesti lapsen toiselle vanhemmalle. Ilmoituksen laiminlyönnistä ei olisi erikseen sanktioita, vaan se voitaisiin ottaa huomioon ratkaistaessa huoltoriitaa. Tämä lain muutos voisi parantaa lapsen ja etävanhemman asemaa sekä korostaa yhteishuoltoon liittyvän päätöksenteon merkitystä. Suurin osa lausunnonantajista ja kommentoijista kannatti lain muutosta. Muutosta vastustaneet huomioivat, että ilmoitusvelvollisuus olisi ongelmallinen tilanteissa, johon liittyy perheväkivalta. (Lausuntotiivistelmä 2016, 15–16; Yhteenvedo verkkokeskustelusta 2016, 13–14.)

Vieraannuttamista ja muita tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyviä vaikeuksia, joiden seurauksena tapaamiseen oikeutettu vanhempi ei yrityksistään huolimatta saa tavata lasta, ei ole huomioitu nykyisessä huoltolaissa. Lain muutoksella halutaan selvittää nyky säännöksiä niin, että molempien vanhempien velvollisuus noudattaa huoltopäätöstä korostuisi. Verkkokeskustelussa suurin osa kommentoijista kannatti lain muutosta ja uskoi, että sillä olisi vanhempien asenteita ohjaava vaikutus. Lausunnonantajien mielipiteet jakaantuivat huomattavasti. Monet olivat sitä mieltä, että lainsäädännön muutoksella ei pystytä puuttumaan tähän ongelmaan. He näkivät ongelman ratkaisuna ennaltaehkäisyä, vanhempien ohjauksen ja riitojen sovittelun mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Lausuntotiivistelmä 2016, 13–15; Yhteenvedo verkkokeskustelusta 2016, 11–12.)

Lainvalmistelutyö jatkuu. Uudistushankkeen esivalmistelussa osa ehdotuksista pidettiin sellaisina, joita ei voida korjata lainmuutoksilla. Selvää kuitenkin on, että myös lainmuutoksia tarvitaan. Oikeusministeriö on asettanut työryhmän valmistelemaan ehdotuksen lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan lain (361/1983) uudistamiseksi. Työryhmä valmistelee tarvittavat lakiehdotukset elokuun 2017 loppuun mennessä.

8 YHTEENVETO JA POHDINTA

Käytettävä menetelmä tässä tutkimuksessa on lainoppi, jonka tehtävänä on selvittää, mikä on tapaamisoikeuden voimassa oleva oikeusjärjestys, jonka mukaan pitäisi toimia kyseisessä tilanteessa. Pääsääntöisesti työssä on käytetty lähteenä oikeuskirjallisuutta ja lainsäädäntöä. Pääasiallinen lakilähde on laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

Työn tutkimuskysymykset olivat:

- Mitä tarkoittaa lapsen tapaamisoikeus?
- Mitkä ovat tapaamissopimuksen vahvistamisen muodot?
- Mitä seuraa tapaamissopimuksen rikkomisesta ja miten se pannaan täytäntöön?
- Miten tapaamissopimusta voidaan muuttaa?
- Mistä muodostuvat tapaamisasian käsittelyn kustannukset osapuolille?

Tilanteissa, joissa lapsi asuu ja kasvaa vain toisen vanhemman kanssa, esimerkiksi avioeron jälkeen, vanhempien on sovittava lapsen tapaamisoikeudesta. Tapaamisoikeus vahvistetaan tapaamissopimuksessa, jossa vanhemmat sopivat tapaamisoikeuden ajankohdasta, laajuudesta sekä käytännön järjestelyistä. Käsitteet huoltajuus, lapsen asuminen ja lapsen tapaamisoikeus on pidettävä erillään toisistaan. Lapsen huollolla tarkoitetaan lapsen henkilökohtaista hoitamista ja se koostuu kolmesta asiasta: arkipäiväinen hoito, päätöksenteko lapsen asioissa ja lapsen edustaminen. Nykylainsäädännön mukaan lapsen on virallisesti asuttava jommankumman vanhemman luona. Asuinpaikan mukaan ratkeaa lapsen oikeus erilaisiin kunnallisiin palveluihin. Lapsen asuminen ei vaikuta huoltajuuteen. Yhteishuoltajuus säilyy, vaikka lapsi asuu vain toisen vanhempansa luona. Päätökset huoltajat tekevät edelleenkin yhdessä yksimielisesti.

Lapsella on lakisääteinen oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona hän ei asu. Erotilanteessa vanhemmat sopivat asiasta keskenään ja sosiaalitoimi vahvistaa sopimuksen. Riitaisessa tapauksessa tuomioistuin määrää tapaamisoikeudesta ja sen ehdoista. Laki ei määritä tiettyä tapaamisoikeuden mallia tai laajuutta. Sovittu tapaamisjärjestely voidaan muuttaa, jos olosuhteissa on tapahtunut olennaisia muutoksia ja järjestelyn muutos on lapsen edun mukaista. Muutokset voidaan toteuttaa hakemalla

uutta ratkaisua käräjäoikeudelta tai tekemällä uusi sopimus, joka vahvistetaan sosiaalilautakunnassa. Jos tapaamisoikeus jää vahvistamatta, etävanhemmalla ei ole laillista mahdollisuutta toteuttaa tapaamisia, jos myöhemmin vanhempien välit kiristyvät eikä lähivanhempi suostu vapaamuotoisiin järjestelyihin.

Käytännössä on kolme tapaa vahvistaa tapaamissopimus: sosiaalitoimessa, jos avioero on riidaton, tuomioistuimessa, mikäli vanhemmat eivät pääse tapaamisoikeudesta sopuun, ja asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuinsovittelussa. Suurin osa tapaamissopimuksista vahvistetaan sosiaalitoimessa, se on helpoin ja halvin tapa osapuolille sopia asiasta.

Sekä sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta että tuomioistuimen päätöstä lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta voidaan muuttaa. Edellytyksenä muuttamiselle on yleensä olosuhteiden muutos tai lapsen etu. Tilanteissa, joissa toinen vanhemmista ei noudata päätöstä tai sopimusta, tapaamissopimus voidaan panna täytäntöön. Hakijana voi olla sekä lähivanhempi että etävanhempi. Lapsen lähivanhempi voi vaatia lapsen palauttamista luokseen. Tapaava vanhempi voi vaatia vahvistetun tapaamisoikeuden toteuttamista, jos lapsen kanssa asuva vanhempi jatkuvasti estää lapsen ja etävanhemman väliset tapaamiset. Lähihuoltaja ei kuitenkaan voi vaatia toisen vanhemman velvoittamista tapaamaan lastaan, jos etävanhempi ei halua sitä.

Yleensä täytäntöönpanopäätöksessä velvoitetaan uhkasakon uhalla toimimaan päätöksen tai sopimuksen mukaisesti. Toisena pakkokeinona on nouto. Noutoa käytetään vain, mikäli tähän on lapsen edun kannalta erittäin painavia syitä. Käytännössä tätä keinoa sovelletaan vain niihin tapauksiin, joissa etävanhempi ei luovuta lasta lähivanhemmalle tapaamisen jälkeen. Muita vanhempien toiveita koskien tapaamisjärjestelyä, vaikka ne olisi otettu ehtona vanhempien sopimukseen, on vaikea panna täytäntöön.

Kustannuksia tapaamisoikeuden toteuttamisesta syntyy sekä lähi- että etävanhemmalle. Kulut tulevat lapsen kuljetuksista, luonapidosta sekä muista käytännön järjestelyistä. Lainsäädännössä ei säännellä näiden kulujen jakautumista., mutta mahdolliset matkakulut voidaan ottaa huomioon elatusapua määritettäessä.

Tapaamissopimuksen vahvistamisen yhteydessä syntyvät kustannukset riippuvat vahvistamismuodosta. Sosiaalitoimen tarjoama palvelu, jossa lastenvalvoja vahvistaa vanhempien tekemän sopimuksen, on taloudellisesti edullisin tapa tehdä tapaamissopimus, koska palvelu on asiakkaalle maksuton. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa oikeusriidoissa asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan. Oikeudenkäyntikulut koostuvat pääasiassa asianajan palkkiosta, josta osapuoli vastaa itse, ellei hänelle ole myönnetty oikeusapua. Asiantuntija-avusteisen sovittelun kustannukset syntyvät pääosin asiamiehen tai avustajan käyttämisestä. Ne koostuvat asiamiehen tai avustajan palkkiosta ja kulujen korvauksesta, johon on myös mahdollista hakea oikeusapua.

Voimassa oleva huoltolaki on toiminut jo yli kolmekymmentä vuotta. Viime vuosina perherakenteet sekä käsitykset perheestä ja lapsen asemasta ovat muuttuneet paljon. On aika uusia ja nykyaikaistaa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lainsäädäntöä. Oikeusministeriön työryhmä valmistelee tarvittavat lakiehdotukset ja arvioi, miltä osin lapsen tapaamisoikeutta koskevaa lainsäädäntöä pitää muuttaa. On kuitenkin muistettava, että kyseessä ovat ihmissuhteet. Tapaamisoikeuden ongelmat ovat usein monisyisiä eikä lainsäädännöllä pystytä puuttumaan jokaiseen ihmissuhdeongelmaan.

Tämän työn jatkotyöksi voisi tutkia, miten lapsen huolto ja tapaamisoikeus toteutetaan, jos lapsen vanhemmat tai toinen vanhemmista asuu ulkomailla.

9 LOPPUTULOKSEN ARVIOINTI

Tämän työn aiheen valinta perustui vahvasti omaan kiinnostukseeni ja kokemukseeni asiasta. Avioeron yhteydessä tapaamisoikeus on tullut tutuksi ja tapaamissopimuksia on pitänyt sopia ja allekirjoittaa enemmän kuin yksi. Opinnäytetyön avulla halusin tutustua enemmän tapaamisoikeuteen juridisesta näkökulmasta ja selkeyttää omia ajatuksiani asiasta. Samalla halusin auttaa eroprosessia käyviä lapsiperheitä keräämällä yhteen paikkaan mahdollisimman kattavan tietopaketin lapsen tapaamisoikeudesta ja tapaamissopimuksesta.

Työtä oli mielenkiintoista tehdä ja motivaationi työtä kohtaan on ollut korkea koko prosessin ajan. Aikataulu olisi voinut olla nopeampi. Minun tapauksessani työn tekemisessä oli tauko johtuen kesälomasta, mikä hidasti työn etenemistä. Ennen työn aloittamista tutustuin aiheeseen liittyvään oikeuskirjallisuuteen ja tein alustavan sisällysluettelon, joka on toiminut hyvänä pohjana työlleni. Selkeä sisällysluettelo auttaa kirjoittajaa pysymään aiheessa ja etenemään kohdasta kohtaan johdonmukaisesti.

Omasta näkökulmastani työ oli tiedon syventymisen kannalta erittäin tärkeä. Työlleni asettamani tavoitteet täyttyivät täysin. Oikeuskäytännön avulla tutustuin siihen, miten tapaamisoikeus toimii Suomessa käytännössä ja miten oikeusnormeja sovelletaan erilaisiin oikeustapauksiin. Tärkeintä kaikissa erotilanteissa on ajatella ennen kaikkea lapsen etua ja toimia sen mukaan. Lapsen edun mukaisesti ratkaistaan kaikki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat. Tämä on joskus vaikeaa ymmärtää, jos avioero on riitaisa ja tunteet ovat pinnalla.

Tapaamisongelmia syntyy, jos toinen vanhempi ei halua tavata lastaan tai jos toinen estää tapaamiset. Silloin lähivanhemman on hyvää muistaa, että lapsen yhteys etävanhempaan tulisi säilyttää eronkin jälkeen. Etävanhemman puolestaan pitää muistaa, että vanhemmuus ei ole vain tapaamisia. Se on kokonaisvaltaista vastuunkantoa lapsesta sekä lapsen huomioimista.

LÄHTEET

- Aaltonen, A. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita.
- Aaltonen, A. 2015. Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki: Kauppakamari.
- Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. 1994. A28.6.1994/556 muutoksineen.
- Elatustukilaki. 2008. L 29.8.2008/580 muutoksineen.
- Ervasti, K. 2013. Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Helsinki: Talentum.
- Follo-loppuraportti. 2013. Viitattu 10.5.2016. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1369039863066/Filles/OMML_25_2013_FOLLO_loppuraportti_132s.pdf
- Gottberg, E. 2010. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 5. täysin uud. p.Turku: Turun yliopisto.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa. 2010. HE 284/2010.
- Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2013. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2010. Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Helsinki: Talentum.
- Hämäläinen, J. 2011. Kalliit erot. Selvitys huoltoriitojen kustannuksista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Kaijus, E. 2013. Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Helsinki: Talentum.
- KKO: 1991: 36.
- KKO: 2003: 126.
- KKO: 2003: 66.
- KKO: 2003: 7.
- KKO: 2005: 138.
- KKO: 2008: 69.
- KKO: 2012: 43.
- KKO: 2014: 96.
- Koulu, S. 2014. Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Laki holhoustoimesta. 1999. L 1.4.1999/442 muutoksineen.

Laki lapsen elatuksesta. 1975. L 5.9.1975/704 muutoksineen.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. 1983. L 8.4.1983/361 muutoksineen.

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta. 1996. L 16.8.1996/619 muutoksineen.

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa. 2011. L 29.4.2011/394 muutoksineen.

Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007. Viitattu 31.5.2016. <http://www.oikeus.fi/hovioikeudet>

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenveto verkkokeskustelusta. 2016 Viitattu 30.9.2016. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1471846510433/Files/36_2016_Lapsen_huolto_verkko-keskustelu_Kemppainen.pdf

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen. Lausuntotiivistelmä. 2016. Viitattu 30.9.2016. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1471849459408/Files/OMML_35_2016_Lapsen_huolto_Lausuntotiivistelma.pdf

Litmala, M. 2002. Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Nysten, T. 2015. Parisuhteen juridiikka. Helsinki: Kauppakamari.

Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriö. Julkaisu 2007:2. Helsinki

Oikeudenkäymiskaari. 1734. L 1.1.1734/4 muutoksineen.

Peuralahti, E. 2012. Lapsen tapaamisoikeus ja sen toteuttamisen ongelmakohtia. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.

Sosiaalihuoltoasetus. 1983. A29.6.1983/607 muutoksineen.

Suomen virallinen tilasto, Lapsen elatus ja huolto. THL. 2015.

Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Helsinki: Stakes.

Tilastokeskuksen www-sivut. 2015. Viitattu 1.4.2015. <http://tilastokeskus.fi>

Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.